

Rysslands Östersjömarin – utveckling och uppgifter

Genom Sovjetunionens sönderfall och Natos östutvidgning undanträngdes den ryska Östersjömarinen åter, nu till ett utsatt läge i Kaliningrad och ett inträngd läge inne i Finska viken. Till detta kom den ekonomiska krisen under 1990-talet, som framtvängde en drastisk minskning av marinstridskrafterna, inte minst i Östersjön. Efter millennieskiftet, då Rysslands ekonomi återhämtat sig, har ÖM:s styrka stabiliserats och beredskapen förbättrats. Medan Norra marinen och Stillehavs-marinen främst har uppgiften försvara Rysslands strategiska stormaktsintressen på världshaven, är ÖM:s främsta uppgift att skydda Rysslands växande ekonomiska intressen i Östersjön, bl.a. den vitala energiexporten till Västeuropa. Detta intresse torde delas av Putin, nu premiärminister, och president Medvedev, som båda kommer från S:t Petersburg.

Forskningsledare **Ingmar Oldberg** är sedan många år specialist på rysk och östeuropeisk utrikes- och säkerhetspolitik.

Fotot på framsidan är taget vid ett studiebesök på jagaren Bespokojnyj i Baltijsk, april 1994.

INGMAR OLDBERG

Rysslands Östersjömarin – utveckling och uppgifter

FOI är en huvudsakligen uppdragsfinansierad myndighet under Försvarsdepartementet. Kärnverksamheten är forskning, metod- och teknikutveckling till nytta för försvar och säkerhet. Organisationen har cirka 1000 anställda varav ungefär 800 är forskare. Detta gör organisationen till Sveriges största forskningsinstitut. FOI ger kunderna tillgång till ledande expertis inom ett stort antal tillämpningsområden såsom säkerhetspolitiska studier och analyser inom försvar och säkerhet, bedömning av olika typer av hot, system för ledning och hantering av kriser, skydd mot och hantering av farliga ämnen, IT-säkerhet och nya sensorers möjligheter.

FOI
Totalförsvarets forskningsinstitut
Försvarsanalys
164 90 Stockholm

Tel: 08-55 50 30 00

Fax: 08-55 50 31 00

www.foi.se

FOI-R--2543--SE
ISSN 1650-1942

Användarrapport
Juni 2008

Försvarsanalys

Ingmar Oldberg

Rysslands Östersjömarin – utveckling och uppgifter

Titel	Rysslands Östersjömarin – utveckling och uppgifter
Title	Russia's Baltic Sea Fleet – development and missions
Rapportnr/Report no	FOI-R--2543--SE
Rapporttyp Report Type	Användarrapport User report
Månad/Month	June
Utgivningsår/Year	2008
Antal sidor/Pages	57 p
ISSN	ISSN 1650-1942
Kund/Customer	Försvarsdepartementet
Forskningsområde Programme area	1. Analys av säkerhet och sårbarhet 1. Security, safety and vulnerability analysis
Delområde Subcategory	11 Forskning för regeringens behov 11 Policy Support to the Government.
Projektnr/Project no	A 12001A 12001
Godkänd av/Approved by	Lisa Hörnsten Friberg

FOI, Totalförsvarets Forskningsinstitut
Avdelningen för Försvarsanalys

FOI, Swedish Defence Research Agency

164 90 Stockholm

Sammanfattning

Rapporten visar att den ryska Östersjömarinen under sin 300-åriga historia haft sina största framgångar mot Sverige och Osmanska riket under 1700- och 1800-talen, men däremot oftast undvikit strid eller förlorat mot moderna stormakter som Storbritannien och Tyskland. Inte ens i kriget mot Finland har den ryska marinen gjort större insatser. Under slutet av tsartiden och under det kalla kriget, då Ryssland/Sovjetunionen behärskade en stor del av Östersjöns kuster, byggdes marinen ut för offensiva aktioner, men den kom inte till större användning. I båda fallen blev det i stället politiska sammanbrott i maktcentrum.

Genom Sovjetunionens sönderfall och Natos östutvidgning undanträngdes den ryska Östersjömarinen liksom under mellankrigstiden till det inre av Finska viken samt ett utsatt läge i Kaliningrad. Den ekonomiska krisen under 1990-talet framtvängde en drastisk minskning av marinstyrkorna i Östersjön. Efter millennieskiftet, då Rysslands ekonomi återhämtat sig, har ÖM:s styrka stabiliserats och beredskapen förbättrats. Medan Norra marinen och Stillahavsmarinen främst har uppgiften försvara Rysslands strategiska stormaktsintressen på världshaven, är ÖM:s främsta uppgift att skydda Rysslands växande ekonomiska intressen i Östersjön, bl.a. den vitala energiexporten. Detta intresse torde delas av Putin, nu premiärminister, och den nya presidenten Medvedev, som båda kommer från S:t Petersburg.

Nyckelord: Ryssland, Östersjön, marin, Kaliningrad, Baltijsk, Nato, utveckling, uppgifter, doktrin, fartyg, ubåtar, flygplan, ekonomi, kris, övningar

Summary

The report shows that Russia's Baltic Sea Fleet during its 300 years of history scored its greatest victories against Sweden and the Ottoman Empire during the 18th and 19th centuries, but it has mostly avoided battle or lost against the modern great powers Great Britain, Germany and Japan. Not even in wars against Finland has it contributed much.

At the end of the Tsarist period and during the Cold War, when Russia/The Soviet Union held a major part of the Baltic Sea coast, the Baltic Fleet was built up for offensive operations, but it did not come to great use. In both cases there were instead political breakdowns at the centre of power.

As a result of the demise of the Soviet Union and NATO's eastern enlargement the Russian Baltic Fleet was pushed back into the Gulf of Finland as in the interwar period, plus the exposed Kaliningrad exclave. On top of this came the Russian economic crisis during the 1990s, which imposed drastic force reductions, not least in the Baltic Sea Fleet. After the turn of the century, when the Russian economy had recovered, the Baltic Sea Fleet has stabilised and its preparedness improved. While the Northern and Pacific Fleets mainly serve to defend Russia's strategic great power interests in the world ocean, the main task of the Baltic Fleet nowadays is to safeguard Russia's growing economic interests, especially its vital energy exports across the Baltic. This interest is certainly shared by Putin, now prime minister, and the new President Medvedev, who both hail from St Petersburg.

Keywords: Russia, Baltic Sea, fleet, Kaliningrad, Baltiisk, NATO, development, mission, doctrine, structure, submarines, air force, economy, crisis, exercises

Innehållsförteckning

1	Förord	7
2	Inledning	8
3	Historisk bakgrund	10
3.1	Från grundande till revolution.....	10
3.2	Den sovjetiska kraftsamlingen	12
3.3	Östersjömarinens sammansättning på 1980-talet	16
3.4	Uppgifter under 1980-talet	18
4	Östersjömarinens kris under 1990-talet	23
4.1	Nya uppgifter under 1990-talet.....	27
5	Nya tag under Putin	30
5.1	Natos östutvidgning.....	30
5.2	Uppgifter för 2000-talet.....	32
5.3	Ökade resurser.....	35
6	Några slutsatser	42
7	Appendix	44
8	Bibliografi	48

1 Förord

Ryssland och dess sjöstridskrafter i Östersjön har genom seklerna spelat en central roll i grannstaternas säkerhetspolitik, inte minst för Sverige, den största strandstaten. Under 1900-talet genomgick också hela östersjöregionen stora geopolitiska förändringar. Under efterkrigstiden och i synnerhet efter det kalla krigets slut har Östersjön samtidigt fått allt större ekonomisk betydelse.

Denna rapport syftar till att spegla dessa stora skeenden ur ett ryskt perspektiv genom att analysera Östersjömarinens utveckling och uppgifter, problem och möjligheter från begynnelsen fram till nu, med tonvikt på de tre senaste decennierna.

Rapporten har tillkommit inom ramen för FOI-projektet Rysk utrikesförsvars- och säkerhetspolitik (RUFS), som ungefär vartannat år producerat en sammanfattande rapport om rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv för Försvarsdepartementets räkning. Förutom att utgöra ett underlag för kommande rapport om detta ämne ansluter denna fallstudie till tidigare forskningsprodukter inom projektet, t.ex. om aktuell rysk energipolitik i östersjöregionen, om ryska kärnvapen och Rysslands relationer till baltstaterna (se förteckning i slutet av rapporten). Denna rapport bygger även på och följer upp egna studier av den ryska/sovjetiska marinen ur skilda perspektiv, som skrivits på FOA/FOI sedan början av 1980-talet (se bibliografin). Rapporten har också understötts av projektet Nordeuropeisk säkerhet och stabilitet.

En preliminär version av rapporten presenterades på ett granskningseminarium på FOI, där professor Gunnar Åselius, Försvarshögskolan, var opponent och Dr. Lisa Hörnsten Friberg ordförande. Jag vill tacka dessa och övriga seminariedeltagare för konstruktiv kritik och uppmuntran, liksom Ph.D. Carolina Vendil Pallin, som lämnade skriftliga kommentarer.

Ingmar Oldberg
Forskningsledare

2 Inledning

Östersjön är som bekant Rysslands närmaste sjöväg till Västeuropa. En stor del av den ryska handeln och kulturutbytet har genom seklerna gått över Östersjön, men många krig har också utkämpats där om makt och inflytande över denna del av Europa.

Östersjön är vidare både en vik av Atlanten och ett hav med flera olika länder längs kusterna. Dess trånga sund, grunda skärgårdar, svåra isförhållanden under vintern och korta avstånd från kust till kust har genom historien gjort det svårtillgängligt för utomstående sjömakter.¹ Dessa förhållanden har dock i stigande utsträckning förändrats genom den militärtekniska utvecklingen, som förbättrat kommunikationer, räckvidder, slagkraft och precision.

Denna rapport syftar till att analysera den ryska Östersjömarinens styrka, verksamhet och uppgifter så som de förändrats genom tiderna. Den inleds med en historisk översikt från flottans uppkomst via revolutionerna och kriget under 1900-talet till Sovjetunionens sammanbrott. Därefter granskas mera i detalj Östersjömarinens kris under Jeltsins 1990-tal som en följd av det nya strategiska läget och Rysslands ekonomiska kris, och de nya uppgifter som detta förde med sig. Mest utrymme ägnas förändringarna under Putin fram till dags dato, varvid effekterna av Natos nya utvidgning i Östersjöområdet, Östersjömarinens nya uppgifter, dess verksamhet och ökade resurser analyseras. Avslutningsvis dras några slutsatser om flottans utveckling och betydelse genom historien med relevans för framtiden.

Samtidigt som Östersjömarinen står i fokus är syftet att visa dess utveckling och uppgifter i en större militär, politisk och ekonomisk kontext och att ta hänsyn såväl till marinens kvantitativa aspekter som mera svårfångade eller hemlighållna kvalitativa dimensioner. Det måste betonas att de statistiska uppgifterna – både ryska och västliga – bör tas med en nypa salt och främst ses som tecken på relativ storlek och förändringstendenser.

---

¹ Gunnar Åselius, *The Rise and Fall of the Soviet Navy in the Baltic, 1921-1941*, Frank Cass, London, New York 2005, s. 23-26.

I enlighet med vedertaget svenskt militärt språkbruk används begreppet 'Östersjömarinen' (ÖM) (*Baltijskij flot* eller Baltflot) sedan 1900-talet för de i och vid Östersjön baserade marinstridskrafterna, som i sin tur omfattar olika truppslag (till sjöss, till lands och i luften) samt specialtrupper. ÖM ingår i försvarsgrenen 'Ryska marinen' (*Voennno-morskoj flot* (VMF)) under en befälhavare (*Glavnokommandujusjtjij VMF*). Försvarsgrenarna ingår i de väpnade styrkorna (*Vooruzjennye sily*), för vilka Rysslands president är överbefälhavare med befogenhet att tillsätta och avsätta befälhavare. Som nedan skall visas har armén av tradition haft en dominerande roll bland försvarsgrenarna i Ryssland, vilket alltså också berör ÖM:s verksamhet.

Rapporten bygger till stor del på öppet ryskt/sovjetiskt primärmaterial från internet, tidningar och tidskrifter över en längre tidsperiod fram till maj 2008. Särskilt används presidentadministrationens och försvarsministeriets officiella hemsidor, *Morskoj sbornik* (Naval Digest), som är Ryska marinens officiella tidskrift, Försvarsministeriets månadstidskrift *Zarubezjnoe voennoe obozrenie*, som bevakar militär utveckling utomlands, och dess dagstidning *Krasnaja zvezda*, samt *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, som är tidningen *Nezavisimaja gazetas* militära veckotidning, där en bred militär debatt förs.

För bakgrund och analys används dessutom västlig forskning och rapportering i böcker, tidskrifter, tidningar och Internet.

3 Historisk bakgrund

3.1 Från grundande till revolution

Östersjömarinen är Rysslands äldsta riktiga flotta och har länge också varit dess viktigaste, men dess roll i den ryska statens historia har varit mycket växlande. Redan under 1500-talet hade Ryssland kust vid Östersjön och tsar Ivan IV visade intresse för att bygga en flotta och en hamn där, men planerna förverkligades först under Stora nordiska kriget, då Peter den store erövrade en lång kuststräcka på östra sidan av Östersjön från Sverige. Vid Nevas mynning grundade han 1703 Sankt Petersburg som ”ett fönster mot Europa”, vilket snart blev rysk huvudstad. En stor flotta av linjefartyg respektive skärgårdsfartyg byggdes upp efter västeuropeiska förebilder, och flottbasen Kronstadt anlades på ön Kotlin strax väster om staden. Flottan hjälpte till vid den ryska ockupationen av Finland och vann segrar mot den svenska flottan, bland annat vid Hangö 1714 och norr om Gotland 1719. I slutet av kriget härjades den mellansvenska kusten av den ryska skärgårdsflottan och även Stockholm hotades. Genom freden i Nystad 1721 tvingades Sverige avträda stora områden längs kusten från Kurland till östra Finland inklusive Viborg.² Ryssland blev därmed Östersjöområdets starkaste makt, även om den brittiska flottan vid sina besök i Östersjön – i allians med än den ena, än den andra staten – gång på gång visade sig överlägsen till havs.

Under Preussiska sjuårskriget (1756-63) understödde den nu försvagade ryska flottan arméns intagande av preussiska kuststäder men vann inga sjöslag av betydelse. Katarina den stora lät sedan bygga ut flottan igen, och grundade en andra flotta i Svarta havet 1769. Under Gustav III:s krig mot Ryssland (1788-90) vann den ryska flottan segrar vid Hogland och Viborg, men led ett svårt nederlag vid Svensksund 1790, varefter fred slöts utan landavträdelser.

Under kriget mot Sverige 1808-1809, då Ryssland (i allians med Napoleon) erövrade Finland inklusive Åland och en tid ockuperade

---

² Donald W. Mitchell, *A History of Russian and Soviet Sea Power*, André Deutsch, London 1974, s. 22; Jan Glete, ”Den ryska skärgårdsflottan”, i Hans Norman (red.), *Skärgårdsflottan*, Historiska media, Stockholm 2000. s. 78 ff.

Gotland och delar av Norrlandskusten, tjänstgjorde flottan främst som transportmedel för markstyrkorna.

Östersjöflottan kom vidare till flitig användning i Rysslands upprepade krig mot Osmanska riket. 1769 sändes delar av den för första gången till Medelhavet, där man bl.a. vann slaget vid Chesma, och under senare expeditioner till Medelhavet vann flottan också segrar vid Athos (1807) och bidrog till segern vid Navarino 1827.

Men då Ryssland genom alliansen med Frankrike 1807 kom i krig med Storbritannien, övermannades den decimerade östersjöflottan på väg hem av den brittiska.³ Under Krimkriget (1853-56), var engelska och franska styrkor intog marinbasen Sevastopol, kunde Ryssland inte hindra en engelsk-fransk flottstyrka från att tränga in i Östersjön och förstöra den stora fästningen Bomarsund på Åland, även om man lyckades försvara bland annat Hangö, Sveaborg och Sankt Petersburg. Som ett resultat av kriget demilitariserades Åland, men det förblev en del av det ryska imperiet.

Under andra hälften av 1800-talet byggdes Östersjöflottan ut med större, oceangående fartyg, som drevs med ångdrift, bepansrades, och försågs med tungt artilleri. Torpeder, monitorer och ubåtar utvecklades. Fartygen började byggas i klasser i stället för ett och ett. De största varven och flottbaserna låg vid Östersjön. Samtidigt minskade dock Östersjöns relativa betydelse i rysk utrikeshandel.⁴

Parallellt med rustningsansträngningarna strävade Ryssland efter att med politiska och juridiska stänga icke-strandstater ute från Östersjön, vilket torde vittna om upplevda svagheter. Exempel på detta är förslag om neutralisering av de danska sunden på 1890-talet och Björkötraktaten mellan den ryske kejsaren och den ryske tsaren 1905 (som dock snart föll i träda).

Under det rysk-japanska kriget 1904-1905 sändes en stor del av Östersjöflottan (/marinen) hela vägen till Korea, men den led ett förkrossande nederlag vid Tsushima. Nederlaget i kriget utlöste den första ryska revolutionen, i vilken Östersjöflottans matroser också spelade en viktig roll. Tsarmakten klarade dock denna kris och

---

³ Mitchell, s. 57 ff; 123 ff.

⁴ Mitchell, s. 173 ff, 199 ff.

påbörjade 1912 ett storstilat program för att bygga en högsjöflotta omfattande åtta slagskepp, fyra stora och fyra små kryssare, 36 jagare och tolv ubåtar—alla avsedda för Östersjön, men det hann inte fullföljas.⁵

Inte heller under Första världskriget spelade den ryska Östersjömarinen någon viktig militär roll, men det har hävdats att satsningen på flottan ändå tog så mycket resurser från armén, att det bidrog till Rysslands svaga insats i kriget.⁶ Östersjömarinen ställdes under arméns befäl och i (den felaktiga) tron att den tyska flottan var överlägsen inriktades den på försvar av S:t Petersburg, vilket innebar satsning på minkrigföring. Man lyckades spärra av Finska viken med dubbla minfält och avvärjde ett tyskt anfall 1916, varvid sex tyska jagare sänktes. Smärre offensiva aktioner företogs också med ubåtar, bl.a. mot malmtransporterna från Sverige till Tyskland. Man gjorde upp avancerade planer på ett preventivt angrepp mot Sverige i Stockholms norra skärgård ifall Sverige skulle överge sin neutralitet, men så skedde inte.⁷

Flottan kom däremot att spela en fatal politisk roll genom att bolsjevikerna kunde utnyttja det sociala missnöjet bland matroserna. Startskottet för bolsjevikernas s.k. oktoberrevolution 1917 avfyrades från kryssaren Aurora, och Kronstadt-matrosar upplöste den nyvalda konstituerande församlingen i januari 1918. Maktskiftet ledde till att Finland och de baltiska staterna förklarade sig självständiga, vilket till slut resulterade i att Sovjetryssland bara hade kvar en kort kuststräcka längst inne i Finska viken.

3.2 Den sovjetiska kraftsamlingen

Sovjetrysslands Östersjömarin (ÖM) kunde inledningsvis inte hindra Tyskland att till Finland överföra styrkor, som hjälpte den ”vita sidan” att besegra den röda kommunistiska sidan. Inte heller kunde ÖM åren 1918-1919 hindra brittiska och franska flottenheter från att stödja

⁵ Roger W. Barnett (1989), “Soviet maritime strategy”, p. 308 f, i Colin S. Gray & Roger W. Barnett, *Sea Power and Strategy*, US Naval Institute, Annapolis.

⁶ Mikhail Tsypkin, *Rudderless in a Storm: the Russian Navy 1992-2002*, Conflict Studies Research Centre, B 58, Dec. 2002, s. 3.

⁷ Mitchell, s. 293 ff; Åselius, s. 34 ff.

Estland och Lettland, som kämpade för självständighet mot sovjetryska (och tyska) interventioner. Den brittiska flottan bombade till och med Kronstadt.⁸ Efter att först ha hjälpt bolsjevikerna till makten genomförde matroserna i Kronstadt ett uppror i februari 1921 mot bolsjevikernas diktatur, vilket allvarligt hotade regimen legitimitet. Upproret dränktes i blod och ÖM stod under den följande tiden som lägst i kurs hos de kommunistiska makthavarna och ställdes under strikt politisk kontroll allt framgent.

Trots att sovjetstaten under 1920-talet ännu ville sprida världsrevolutionen och traditionellt orienterade marinofficerare framhöll värdet av en offensiv flotta, som kunde blockera Östersjöns inlopp, inriktade sig den av armén dominerade försvarsledningen huvudsakligen på att bygga upp en defensivt inriktad flotta främst baserad på patrull- och torpedbåtar samt ubåtar.⁹ Även i den andra femårsplanen, då Sovjetunionen redan stärkt sin industriella kapacitet, bevarades den defensiva inriktningen.

Man beslöt dock att öka antalet fartyg, t ex att bygga 350 ubåtar till år 1937, vilket (även om målet inte nåddes) innebar att Sovjetunionen fick världens största ubåtsflotta. Under 1930-talet rekonstruerades Svartahavsmarinen och dessutom skapades två nya flottor, Norra marinen och Stillahavsmarinen, varigenom ÖM fick konkurrens om resurserna.¹⁰ I den tredje femårsplanen, som innehöll det mest ambitiösa flottbyggnadsprogrammet i världen, beslöt man förutom ubåtar att bygga en rad stora fartyg för offensivt bruk ute på världshaven, inklusive hangarfartyg. Då Andra världskriget började för Sovjetunionens del 1941, hade ÖM – trots sin korta kust – bl.a. två slagskepp, två kryssare och två flottiljedande jagare, 19 jagare, 33 minsvepare, 60 ubåtar och 656 flygplan. Östersjömarinens ledning drabbades dock liksom hela militärledningen av Stalins stora utrensningar 1937-1938, vilka lamslog arbetet med femårsplanen. Utbildade officerare ersattes med mindre utbildade men politiskt lojala.¹¹

⁸ Åselius, s. 25.

⁹ Barnett, s. 309 f, Åselius, s 4, 67 ff.

¹⁰ Sedan 1722 har det dessutom funnits en flottilj i Kaspiska havet under olika namn.

¹¹ Åselius, s. 238 ff. Informationen om dessa utrensningar är begränsad, eftersom material från flottans revolutionstribunal saknas för de berörda åren (ibidem).

Under Vinterkriget mot Finland 1939-1940 spelade den sovjetiska ÖM en begränsad roll, som mest bestod i att beskjuta kustmål och flygbomba städer i Finland. Man misslyckades med att slå ut den finska flottan, blockera kusten mot Sverige och inta Åland, till vilket även den stränga vintern med omfattande isläggning bidrog.¹² Genom sin överlägsenhet till lands fick dock Sovjetunionen i fredsavtalet i mars 1940 förutom landområden, främst på Karelska näset, även öar i Finska viken samt en flottbas i Hangö. Efter inkorporeringen av Estland och Lettland under sommaren 1940 började man också upprätta framskjutna flottbaser där, och planer och förberedelser gjordes för preemptiva anfall mot bland annat Sverige.¹³

Trots att ÖM var större än den tyska och hade högre beredskap än andra försvarsgrenar, drabbades den hårt av Nazitysklands angrepp i juni 1941. Under stora förluster tvingades den dra sig tillbaka till det inre av Finska viken, där de snart stängdes in av två tyska minfält och ett ubåtsnät tvärs över viken. Under Leningrads belägring bidrog krigsfartygen med artilleriunderstöd, och matroserna fick delta i markstriderna.

Först på hösten 1944 efter vapenstilleståndet med Finland kunde ryska ubåtar och fartyg i större antal ta sig ut ur Finska viken och understödja återerövringen av Estland och Lettland. I krigets slutskede besattes för en tid Bornholm. Ubåtar och marinflyg attackerade tyska militära och civila transporter i Östersjön, däribland passagerarfartygen *Wilhelm Gustloff*, *General von Steuben* och *Goya*, varvid mer än 25 000 personer dog, något som räknas som historiens värsta tragedier till sjöss (Wetterholm). Även malmtransporter från Sverige till Tyskland och svenska gotlandsfärjan *Hansa* sänktes. *Wehrmacht* lyckades dock evakuera över två miljoner personer från Kurland i slutet av kriget.¹⁴

Det finska fortsättningskriget mot Sovjetunionen slutade med ytterligare finska eftergifter, men i stället för Hangö tog Sovjetunionen en bas i Porkkala strax väster om Helsingfors (som avträdde 1956). Genom återerövringen av Baltikum och segern över Nazityskland

---

¹² Åselius, s. 184 ff, 225.

¹³ Åselius, s. 189 f.

¹⁴ Åselius, 3 f, Mitchell, s. 386 ff, Claes-Göran Wetterholm, *Dödens hav. Östersjön 1945*, Prisma, Stockholm 2002, s. 20 ff.

(tillsammans med de västallierade) fick Sovjetunionen kontroll över Östersjöns östra och södra kust fram till Lübeck. En del av det tyska Ostpreussen blev det sovjetiska Kaliningrad-området, dit ÖM:s högkvarter flyttades 1956. En stor flottbas byggdes upp i Baltijsk (f.d. Pillau). För sina insatser i kriget hedrades ÖM två gånger med Röda fanan-orden, vilket infördes i namnet (*Dvazjdy Krasnoznamennyj Baltijskij Flot*)

Genom erövringarna i Östeuropa och en omfattande upprustning under efterkrigstiden blev Sovjetunionen som allom bekant snart världens andra supermakt vid sidan av USA. 1955 bildade Sovjetunionen Warszawapakten tillsammans med de östeuropeiska kommuniststaterna, och de polska och östtyska marinstyrkorna underordnades den sovjetiska ÖM. Under marinbefälhavaren Sergej G. Gorsjkov, tidigare chef för ÖM, utvecklades den samlade sovjetiska marinen till den näst starkaste, numerärt sett rentav den största i världen.¹⁵ Eftersom särskilt Norra marinen och Stillahavsmarinen med oceangående och kärnvapenbärande fartyg och ubåtar byggdes ut, blev ÖM efterhand den minsta av de fyra sovjetiska flottorna, men den blev ändå den numerärt största i Östersjön. Tillsammans med de andra Warszawapaktsländernas marin- och marinflygsstyrkor ansågs den i mitten av 1980-talet ha ett fyrfaldigt numerärt övertag gentemot Nato i Östersjön.¹⁶ Varken tidigare eller senare har Sovjetunionen/Ryssland verkat ha haft en så stor marin styrka i Östersjön.

En bedömning av styrkeförhållandena i Östersjöområdet måste emellertid också ta hänsyn till den kvalitativa aspekten. ÖM och andra ryska försvarsgrenar släpade liksom Sovjetunionen som helhet efter utvecklingen i väst beträffande kontroll- styrnings- och informationssystem. I slutet av 1970-talet genomgick de tyska och danska marinerna med tillhörande flygvapen en modernisering med nya vapensystem. Nya fregatter utrustades t.ex. med *Exocet*- och

¹⁵ Barnett, s. 297; Robert D. Wyman, "The Baltic Fleet", s. 195, i Bruce W. & Susan M. Watson (eds), (1986) *The Soviet Navy*, Westview Press, Boulder.

¹⁶ Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske udvalg (SNU), *Flådestrategier og nordisk sikkerhedspolitik*, København 1986, del 1, 214 f, John Krister Skogan, "Den sjö militära utveckling i Norskehavet og Nord-Atlanteren fra en norsk synsvinkel", SNU, del 2, 73 ff. Se även I. Oldberg (1988) "Soviet strategy in the Baltic" opublicerat manus, FOA, samt tabell 1 i appendix nedan.

Harpoon-missiler mot sjömål och *Sea Lynx*-helikoptrar mot ubåtar. Som nedan framgår oroade sig sovjetiska och östtyska marinofficerare för Västtysklands moderna ubåtar, dess minkrigsföringskapacitet (*Captor*, *Tigerfish*), marinflyg (*Tornado*, *Starfighter*), samt alltmer framskjutna Nato-övningar.¹⁷ Vidare var det osannolikt att ett eventuellt krig skulle begränsas till Östersjön (eller föras mot en enskild stat som Sverige), och krigshandlingar där skulle troligen kopplas till operationer mot Nato i Centraleuropa. Slutligen påverkas totalbilden av om Nato skulle hinna överföra förstärkningar till Östersjöområdet, särskilt flygstyrkor, och genomföra mineringar av hotade kuster.¹⁸

3.3 Östersjömarinens sammansättning på 1980-talet

Den viktigaste komponenten i den sovjetiska ÖM i slutet av 1980-talet var fortfarande ubåtarna, vilkas antal var större än vad alla de andra strandstaterna hade tillsammans.¹⁹ De flesta (23) var gamla dieselelektriska attackubåtar av klassen *Whiskey* och *Foxtrot* enligt amerikansk terminologi, som gradvis ersattes av mer moderna *Kilo*-ubåtar. De var beväpnade med torpeder, som kunde användas mot fartyg och kustobjekt i Östersjön. Torpederna kunde också bytas ut mot det dubbla antalet minor, som kunde användas både defensivt för att skydda egna kuster och transporter och offensivt mot fiendliga fartyg och kuster. Särskilt under 1980-talet misstänktes sovjetiska ubåtar som bekant för en lång rad intrång i svenska vatten, som antogs ingå i underrättelseverksamhet och utgöra förberedelse för

¹⁷ Se t.ex. E. Gel'perin, "Stroitel'stvo podvodnyh lodok v FRG", *Morskoj sbornik*, nr. 6, 1980, s. 84 f; J. Kravtjenko, "Voenno-morskie sily FRG", *Zarubeznoe voennoe obozrenie*, nr. 5, 1986, s. 50 ff; M. Adam, "Nekotorye aspekty priminenija minnogo oruzhija", *Morskoj sbornik*, nr. 8, 1984, s. 22 f; V. Chomenskij, "Ob'edinennye VMS NATO v zone Baltijskich prolivov", *Zarubeznoe voennoe obozrenie*, nr. 6, 1987, s. 58; Chomenskij, "VMS stran NATO na utjenii 'Teamwork-84'", *Zarubeznoe voennoe obozrenie*, nr. 8, s. 61, se vidare Oldberg (1988), s. 18 ff.

¹⁸ SNU, *Flådestrategier*, s. 222, 226 f.

¹⁹ Sovjetunionen 34, Polen 3, DDR 3, BRD 24 (inkl. Nordsjön), Danmark 4, Sverige 13, Finland 0 (The Norwegian Atlantic Committee, *The Military Balance in Northern Europe 1988-1989*, Oslo 1989, s. 30 ff).

övertäckande aktioner i händelse av krig. Strandningen av *Whiskey*-ubåten U 137 i militärt område utanför Karlskrona i oktober 1981 ledde som känt till en allvarlig politisk kris i förhållande till Sverige.

Förutom nämnda attackubåtar fanns sedan 1976 sex gamla *Golf*-ubåtar beväpnade med vardera tre kärnvapenballistiska missiler med omkring 1400 km räckvidd och sedan 1982 ett par *Juliett*-ubåtar med korträckviddiga *dual-capable* kryssningsmissiler, som kunde skjutas mot sjö- eller markmål.

Beträffande ytstridsfartyg hade den sovjetiska ÖM också fler sådana än de andra kuststaterna tillsammans i slutet av 1980-talet, men antalet stora ytstridsfartyg hade minskat mer än i de andra sovjetiska flottorna. Det fanns inga hangarfartygslignande fartyg eller större kryssare, bara tre mindre kryssare, och av 35 jagare 1978 återstod 10 gamla (1988). Några nya jagare tillfördes dock, det fanns sex stora *Krivak*-fregatter (ibland klassificerade som jagare) och en stor mängd andra mindre ytstridsfartyg.²⁰ Många av de större och vissa mindre fartyg bar *dual-capable* kryssningsmissiler och de större kunde användas i strider med fientliga fartygsgrupper på större hav än Östersjön. ÖM hade vidare ett större antal minutläggare och minjaktfartyg än de andra sovjetiska flottorna, och de ökade dessutom i antal. Dessa fartyg kunde och kan än idag användas både defensivt och offensivt.

I fråga om amfibie- och svävarfartyg, där Sovjetunionen var världsledande, hade ÖM också fler sådana än övriga flottor (49 stycken 1988). Till dessa kom också en marininfanteribrigad frambaserad till Baltijsk och en polsk division på tillsammans 8 000 man. För en tid baserades likaledes två stora *Ivan Rogov*-plattformar, som kunde bära en bataljon marininfanteri, 20 stridsvagnar och fyra helikoptrar, i Östersjön. Dessa snabba fartyg ansågs lämpliga i den grunda Östersjön

---

²⁰ *The Military Balance in Northern Europe 1988-1989*, s. 30 ff. I november 1975 inträffade ett myteri på *Krivak*-fregatten *Storozjevoj* i Riga hamn, som hade kunnat få mycket allvarliga konsekvenser för förhållandet till Sverige. En renlärig politisk officer, Valerij Sablin, som ville protestera mot korruptionen och maktmissbruket i landet, tog med några medhjälpare kontroll över fartyget och satte kurs på Gotland, men strax utanför territorialvattengränsen stoppades fartyget av flygbomber och Sablin övermannades. (Oldberg (1990) "“Storozjevoj” i sovjetisk press", *Anteckningar från Östgruppen*, FOA, nr. 6, mars 1990, s. 27 f; Lars Ericson Wolke, "Jakten på Vaktposten", www.ericsonwolke.se).

för att stödja markoperationer och kunde sättas in mot de danska sunden eller Sverige.²¹

ÖM hade slutligen också ett stort antal attack- och bombplan (135 stycken 1984), vilket var fler än de andra flottorna hade tillsammans. Till dessa hörde *Backfire*-bombflyg med en radie bortom Östersjön.²² Men som ovan antytts måste ÖM:s kvantitativa styrka ställas mot dess tekniska eftersläpning och motsidans starka flyg och förmåga till förstärkningar.

En förutsättning för dessa marina styrkor var att Sovjetunionen under efterkrigstiden byggde upp en omfattande infrastruktur vid Östersjön. Örlogsvarven där producerade ungefär hälften av hela marinens fartyg mätt i tonnage. Vid den anrika *Baltijskij*-varvet i Leningrad började bl.a. stora missilkryssare av *Kirov*-klassen byggas (den första färdig 1980), vid Amiralitetsvarvet byggdes främst atomdrivna attackubåtar av klasserna *Victor* och *Alfa* och dessförinnan konventionella *Foxrot*-ubåtar. Vid *Zhdanov*-varvet producerades en rad missilkryssare av klasserna *Kynda*, *Kresta* I och II, samt missiljagare av klasserna *Sovremennyj* och *Udaloy*. Vid det enda örlogsvarvet av vikt utanför Leningrad, *Jantar* i Kaliningrad, producerades bl.a. missilfregatter av *Krivak*-klassen, *Udaloy*-jagare och landstigningsfartyget *Ivan Rogov*. Dessutom fanns flera reparationsvarv vid Östersjön, bl.a. i Kronstadt, dit även fartyg från andra mariner brukade komma. I anslutning till varven och marinbaserna blev Östersjön också ett viktigt provområde för de nya fartygen och deras beväpning. Besättningar för fartyg på export, t.ex. *Kilo*-ubåtarna, utbildades också där. Många fartyg gjorde sin första och sista tjänst i Östersjön.²³ Utprovningens verksamheten tilldrog sig naturligtvis uppmärksamhet från västländernas underrättelseorgan.

3.4 Uppgifter under 1980-talet

Som framgår av ovan gjorda presentation av ÖM:s sammansättning under 1980-talet hade den en rad nära sammanhängande uppgifter.

²¹ *The Military Balance in Northern Europe 1988-1989*, s. 13.

²² SNU, *Flådestrategier*, s. 149, Wyman, s. 199.

²³ SNU, *Flådestrategier*, s. 253 ff.

Marinens uppgifter kan dessutom avläsas genom en analys av dess uppträdande och av den officiella marina debatten.

ÖM:s primära strategiska uppgift, som också ligger bakom övriga, var naturligtvis att försvara Sovjetunionen och dess allierade mot angrepp från Nato, främst USA och Västtyskland. Sovjetiska militärer och politiker talade ständigt om och analyserade det växande marina hot som de uppfattade fanns i Östersjöområdet.

Ett centralt medel för detta defensiva syfte var att bevara eller stärka ÖM:s starka ställning i området. Sjöherravälde var enligt Gorsjkov och hans underlydande ett centralt begrepp i den sovjetiska marinstrategin. Sålunda framhöll en marinofficer att de sovjetiska erfarenheterna i Östersjön under andra världskriget visat att sjöherravälde kräver överlägsenhet i luften och numera även kontroll under vattnet med ubåtar, vilket innebar aktioner mot fiendebaser, flygfält och kommandocentra.²⁴ Natos flyg sågs som nämnts som ett allvarligt hot.

Ett sätt för ÖM att förbättra sin stridsförmåga och markera anspråk på sjöherravälde var de regelbundna stora flottmanövrarna i Östersjön tillsammans med övriga WP-staters flottor samt med enheter från de andra sovjetiska flottorna. Övningarna ledde också till incidenter med bevakande Nato-fartyg.

En förlängning av uppgiften att kontrollera Östersjön var att vinna kontroll över Östersjöns utlopp och därmed hindra fientliga fartyg att ta sig in. Vikten av kontroll över sund betonades i den sovjetiska, östtyska och polska marina debatten, och Natos förmåga att upprätta blockad, t.ex. genom att lägga ut minor, sågs som ett stort problem. I detta sammanhang framhölls behovet av överraskning och underrättelser. För att förbereda sig för dessa syften gick ÖM ofta ut genom sunden och genomförde landstigningsövningar med amfibiefartyg. På 1980-talet hölls årliga övningar i Kattegatt, Skagerack och Nordsjön. Warszawapaktsfartyg uppehöll sig ofta vid utloppen för att bevaka trafiken.²⁵

²⁴ J. Bystrov, "Zavoevanie gospodstva nad morem", *Morskoj sbornik*, nr. 3, 1977. Se också östtyske Wolfgang Pöschel, "Von Seeherrschaft", *Militärwesen*, nr. 8, 1982.

²⁵ SNU, *Flådestrategier*, s. 164 ff.

Sovjetunionen försökte samtidigt liksom tidigare Tsarrysland att med olika politiska medel redan i fredstid utestänga flottor från icke-strandstater från Östersjön, som juridiskt sett sågs som ett slutet hav. Kampanjen för en kärnvapenfri zon i Norden, vilken skulle förhindra transport av kärnvapen genom länderna (men inte hindra sovjetiska fartygs passage genom sunden) kan ses i detta sammanhang.²⁶

Ett parallellt syfte till att uppnå sjöherravälde och kontrollera sunden var att stödja Warszawapaktens positioner i Centraleuropa, som sannolikt skulle bli den viktigaste skådeplatsen i ett eventuellt kommande krig. Östersjömarinens samverkan med armén och flygvapnet betonades ständigt av sovjetiska marinofficerare, och detta ingick också i övningarna. *Golf-* och *Juliett*-ubåtarna med sina kryssningsmissiler utgjorde som nämnts också hot mot fientliga landmål.²⁷ Forskning i de arkiv, som öppnades då kommunistregimerna föll i Öst- och Centraleuropa, har visat att operativa planer gjordes upp och övningar genomfördes inom Warszawapakten, som gick ut på att vid ett krigsutbrott snabbt anfälla och besätta de danska sunden och öarna, varvid ett stort antal (taktiska) kärnvapen skulle sättas in. I detta skulle också paktens marinstyrkor medverka.²⁸

Ytterligare en uppgift för den sovjetiska ÖM, som ofta betonades i debatten var att samverka med de andra sovjetiska marinerna. Även om man inte talade öppet om att ÖM hade uppgifter utanför Östersjön, misstänkte västliga observatörer av olika skäl att ÖM även hade till

²⁶ Åselius, s. 23, Oldberg (1989) "From confrontation to compromise. Soviet legal policy in the Baltic since 1945", *Notes & Studies from Soviet Studies*, FOA, 1 dec. 1989, s. 7 f. Kampanjen riktade sig under 1980-talet särskilt mot USA:s planer att placera ut kärnvapen i Västeuropa (vilka var ett svar på Sovjetunionens utplacering av SS-20). Det antydde även att Östersjön och delar av Sovjetunionen kunde inkluderas i zonen. (Oldberg (1984) "Sovjetunionen och Sverige" i Bent Jensen (ed), *Sovjetunionen og Norden*, Odense universitet, 1984, s. 28 f)

²⁷ Oldberg (1988) s. 14 ff, Wyman, s. 199 f.

²⁸ See bl. a Parallel History Project on Cooperative Security, Operational Directive No. 2 of the Staff of the Maritime Front, 4 Oct. 1961, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic>. , "'Excerpt of Operational Directive, No. 2", 31 May 1967, nedladdning av ryskt original, Pawel Piotrowski, "A landing operation in Denmark..." *Wprost*, 23 juni 2002,, http://www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_polex/piotrowski.cfm hämtade 26 febr. 2008.

uppgift att i händelse av krig stödja Norra marinen i dess operationer på Atlanten, vilka bl. a. syftade till att angripa fiendens sjöleder mellan Amerika och Europa med ubåtar. ÖM:s fartyg gick som nämnts ofta ut ur Östersjön och samövade med Norra marinen i Nordatlanten. Ubåtarna och en del av ytstridsfartygen var sjödugliga för stora vatten, t ex Nordsjön, och hade beväpning för kamp med västliga flottor utanför Östersjön. Den strandade U 137 var (eller hade varit) av allt att döma beväpnad med kärnvapentorpeder.²⁹ Det framhölls att Nato inte höll några stora fartyg i Östersjön, som utgjorde tillräckliga ”feta” mål. Delar av marinflyget hade också räckvidder bortom Östersjön.³⁰

Denna Östersjömarinens mest ambitiösa uppgift var emellertid också den svåraste. Den förutsatte naturligtvis att flottan i ett krig lyckades slå sig igenom Natoländernas försvar vid utloppen eller att den redan under fredstid tagit sig ut. Problemet var då, att om det senare skedde i större skala, skulle det ge Nato en förvarning och möjlighet att vidta motåtgärder. Fartygen kunde inte heller räkna med att kunna ta sig tillbaka till Östersjön.³¹ Mot argumentet att Östersjön saknade tillräckligt ”feta mål” kan nämnas att sovjetiska militärer hade en tendens att överdriva hoten från Nato och gärna ville ha överlägsen styrka.

Beträffande de stora ytstridsfartygen och de kärnvapenbärande ubåtarna av typen *Juliett* och *Golf* kan anföras att de var omoderna och att överföringen av dem till Östersjön kunde vara ett utslag av flottchefen Gorsjkovs ovilja att skrota fartyg överhuvudtaget (vilket dock blev nödvändigt under 1990-talets kris, se nedan).³²

Utöver dessa strategiska militära syften hade naturligtvis ÖM också politiska syften. Överföringen av de strategiska ubåtarna till Östersjön användes således som ett politiskt påtryckningsmedel då Sovjetunionen erbjöd sig dra tillbaka dem, om en nordisk kärnvapenfri zon etablerades.³³ Den sovjetiska marinledningen betonade ofta vikten att visa flagg och demonstrera styrka på världshaven. Som nämnts

²⁹ Leif Leifland, *Tempus*, nr 10, 1982.

³⁰ Wyman, s. 196 f; Oldberg (1988), s. 3 ff.

³¹ Wyman, s. 200 f.

³² Carolina Vendil Pallin, *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, FOR-R—1777—SE, November 2995, s. 145.

³³ Oldberg (1988) s. 5; *Pravda*, 12 jan. 1988.

tjänade de stora övningarna i Östersjön dessa syften. Sålunda genomfördes den största sovjetiska landstigningsövningen *Zapad* år 1981 sannolikt också för att stödja den kommunistiska regimen i Polen, som då var under hårt tryck från fackföreningen Solidaritet.³⁴ Nato genomförde i sin tur i övningar och maktdemonstrationer i Östersjön, som sovjetiska fartyg bevakade. ÖM kunde också demonstrera sin styrka genom fredliga flottbesök i grannländerna.

Sammantaget kan alltså konstateras att den sovjetiska ÖM genom sin storlek, sammansättning och övningsmönster kunde fylla flera med varandra sammanhängande uppgifter i Östersjön. Även om marinen hade tekniska svagheter, som framträdde allt tydligare efter sovjettiden, uppfattades den särskilt under början av 1980-talet som ett reellt hot av grannländerna, inte minst i Sverige på grund av ubåtsincidenterna, vilket också påverkade utformningen av dess försvar. Hotuppfattningen måste även ses mot bakgrund av Sovjetunionens allmänna uppträdande under denna tid – utplaceringen av kärnvapen mot Europa, kriget i Afghanistan från 1979 och stöd till befrielseörelser i Afrika och Asien, och hot om invasion mot Polen 1981 – samtidigt som det politiska systemet präglades av förtryck av inre opposition och en alltmer orkeslösa ledning under första hälften av 1980-talet.

---

³⁴ Wyman, s. 199; SNU, *Flådestrategier*, s. 165, *Krasnaja zvezda*, 16 maj 2008.

4 Östersjömarinens kris under 1990-talet

Michail Gorbatsjovs makttillträde 1985 medförde som alla vet politiska och ekonomiska reformer inom landet, avspänning och nedrustningsinitiativ gentemot väst. En ny militärdoktrin lanserades som gick ut på försvarstillräcklighet och defensiv inriktning. Marinövningarna fick en mindre utmanande karaktär.³⁵ Reformerna löste emellertid inte den ekonomiska krisen, till vilken kapprustningen med USA bidragit, och den politiska oppositionen mot kommunistpartiets maktmonopol växte både i Centraleuropa och i Sovjetunionen. Detta ledde slutligen till att kommunistregimerna i Centraleuropa föll 1988-1989, Tyskland återförenades 1990, Warszawapakten upplöstes och Polen, Tjeckien och Ungern började orientera sig mot Nato (medlemskap 1999). 1991 föll Sovjetunionen sönder, de baltiska staterna blev åter fria och började också orientera sig mot Nato.

För det nya Ryssland och dess Östersjömarin innebar dessa historiska omvälvningar att man stegvis förlorade sina allierade vid Östersjökusten till den tidigare motparten. Baltstaterna övertog visserligen inte som flera andra f.d. sovjetrepubliker de militära styrkorna inklusive marinen på sitt område, men Ryssland måste ta hem dem (från Litauen 1993, Estland och Lettland 1994) och lämna de flesta av sina viktiga marinbaser vid Östersjökusten (Klaipeda, Ventspils, Liepaja, Riga, Paldiski, Tallinn),³⁶ Allt av värde togs med och stora miljöskador överläts till baltstaterna.³⁷ Kvar hade Ryssland

---

35 Frank Umbach, "The Maritime Strategy of Russia. The Gap between Great Sea Power Ambitions and the Economic Military Realities", i Jürgen Schwarz et al (ed.) *Maritime Strategies in Asia*, White Lotus Press, Bangkok 2002, s. 176 f.

36 Se även Oldberg; Reluctant rapprochement: Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements, FOI-R—0808—SE, Febr. 2003, s. 13 ff, och Jurii Kviatkovskii, "The future of the Russian fleets", i Oldberg ed.(1997), *The Russian Navy Facing the 21st Century*, FOA-R—97-00632-180—SE, Dec. 1997, s. 36.

37 Sist evakuerades i oktober 1995 två kärnreaktorer från Paldiski, där unionens strategiska ubåtar besättnings utbildats sedan 1964. (V. Kuznetsov, "Kolybel' sovetskich podvodnikov" *Morskoj sbornik*, nr. 12, 2007, s. 29, 33.

bara den inre delen av Finska viken med Leningrads (området) flottbas i Kronstadt, samt Kaliningrad-området, som förvandlades till exklav avskuren från resten av Ryssland av de nya staterna, vilket betydde problem med transit över två gränser.³⁸ ÖM inskränktes således till två från varandra skilda operationsområden. Bortsett från Kaliningrad var man sålunda nästan tillbaka vid läget efter Första världskriget.

Flottchefen Vladimir Yegorov konstaterade 1994, att ÖM förlorat 80 % av sina baser, 64 % av sina skeppsvarv, hälften av sina ytstridsfartyg och sin personal, 60 % av sitt flyg och 30 % av sina flygfält.³⁹ Beträffande skeppsvarven bör dock noteras att de viktigaste varven låg kvar inom Ryssland, och angående antalet fartyg och flygplan hade marinen under sovjettiden som nämnts behållit en hel del skrot.⁴⁰

1994 blev Kaliningrad-området, den sista resten av Sovjetunionens baltiska militärdistrikt, en särskild operativ region (KOR), där alla stridskrafter, inklusive resterna av 11:e gardesarmén, samlades under ÖM:s kommando, något som dittills inte förekommit inom de väpnade styrkorna.⁴¹ Större delen av fartygen baserades i KOR, vilket enligt den Ryska marinens dåvarande befälhavare Feliks Gromov (1995) syftade till att säkra Rysslands status som östersjöstat och dess förmåga att försvara sina intressen till havs.⁴²

Samtidigt med denna geostrategiska omvälvning i östersjöområdet ledde övergången från sovjetisk planekonomi till marknadsekonomi i det nya Ryssland till en (fortsatt) ekonomisk kris under 1990-talet. Detta medförde i sin tur drastiskt minskade försvarsanslag, som särskilt drabbade marinen, och inte minst ÖM. Den Ryska marinens andel av försvarsanslagen minskade från 23 % 1993 till 9,2 % 1998. Ett stort antal gamla fartyg skrotades, vilket dock också kostade pengar, varför en del också lämnades vind för våg. Produktionen av

³⁸ Mer om transitproblemet i Oldberg, (2003a) "Kaliningrad in der Sicherheits- und Militärpolitik Russlands", *Osteuropa*, nr 2-3, 2003, s. 279 ff.

³⁹ Vladimir G. Jegorov, "Cooperative security in Northern Europe", s. 128, i Ritva Grönick, *Vilnius/Kaliningrad: Ideas on Cooperative Security in the Baltic Sea Region*, Nordic Forum for Security Policy, Helsinki 1995.

⁴⁰ Vendil Pallin, s. 145.

⁴¹ Tsypkin, s. 7.

⁴² F.N. Gromov, "Znatjenie Kaliningradsckogo osobogo rajona dlja oboronosposobnosti Rossijskoj Federatsii", *Voennaja mysl*, nr. 4, 1995, s. 11.

nya fartyg för flottan upphörde i stort sett. Symptomatiskt för flottans tillstånd var att byggandet av den moderna kärnkraftsdrivna missilkryssaren *Petr Velikij*, som prioriterades av försvarsledningen, krävde enorma resurser och när den till slut 1996 gick ut på sin jungfrutur i Östersjön, drabbades den av en explosion och måste åter repareras.⁴³

Den ekonomiska krisen ledde vidare till att många skeppsvarv övergick till produktion för export eller civila kunder, bl.a. *Yantar*, fordom den största arbetsplatsen i Kaliningrad. Flera militära garnisoner och områden överlämnades till civila myndigheter. Till och med en del av hamnen i Baltijsk öppnades för utrikeshandel, men flottan behöll kontrollen över Baltijsk-sundet och besök i staden krävde fortfarande tillstånd. Kronstadt öppnades delvis för turister och fick hotell och restaurang.⁴⁴

Vidare försämrades den militära utbildningen och beredskapen inom ÖM liksom på andra ställen, då färre marinövningar kunde hållas på grund av dyrare bränsle eller skedde inom staberna. Även de sociala förhållandena försämrades, då officerarna fick sämre lön (om någon), mycket få bostäder byggdes, och många, särskilt de mest kvalificerade, sökte sig andra arbeten.⁴⁵ Det bör också nämnas att marininfanteriet från ÖM och de andra marinerna deltog i Tjetjenien-kriget 1994-96, vilket visserligen gav stridsvana men också ledde till förluster.

Nedskärningarna av fartygsbeståndet fortsatte under större delen av 1990-talet fram till 1998, varefter en viss stabilisering inträdde. Flottan behöll främst mindre ytstridsfartyg, medan övriga typer minskade kraftigt. 1988-2000 minskade sålunda antalet kryssare från fyra till noll, jagare från 13 till två, ubåtar från 39 till två, amfibier från 19 till fem, och patrullfartyg från 150 till 26.⁴⁶ De fartyg som behölls var

⁴³ Vendil Pallin, s. 145 f.

⁴⁴ Warfare.ru. Russian military analysis, www.warfare.ru/?linkid=2230&catid=321, hämtat 30 januari 2008.

⁴⁵ Earl Scheck, "The Russian Navy: Dealing with economic decline", s. 67, Oldberg, "Postscript", s. 148 ff, i Oldberg ed. (1997), Jan Leijonhielm m. fl, *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOA-R—99-01151-170—SE, maj 1999, s. 141 ff.

⁴⁶ Jan Leijonhielm m. fl, *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – en förnyad bedömning*, FOA-R—00-01758-170—SE, nov. 2000, s. 101 f. International

relativt nya, och 70 procent yngre än 15 år, men det uppstod problem med underhåll och somliga fartyg användes så flitigt att de blev slitna.⁴⁷

De under flottan lydande markstyrkorna i Kaliningrad minskade också kraftigt från över 100 000 år 1993 till 12 700 år 2000, och gardesarmén uppdelades. Antalet bombplan minskade från 100 (1988) till noll.⁴⁸ Vapenbeståndet i Kaliningrad minskade också med tiden till nivåer klart under de som stipulerades av CFE-avtalet med Nato 1990. (Se tabell 2)⁴⁹ De marina och taktiska kärnvapnen togs från sina plattformar och lagrades troligen centralt på land i Kaliningrad-området, men de kunde naturligtvis vid behov monteras på igen.⁵⁰

Till följd av dessa nedskärningar förändrades styrkebalansen vid Östersjön drastiskt till Rysslands nackdel, även om också de andra Östersjöstaterna i avspänningens tecken skar ned sina flottor och Förbundsrepubliken flyttade över delar av sin återförenade flotta till Nordsjön.⁵¹ Enligt flottchefen Gromov innebar halveringen av antalet fartyg och manskap att ÖM i stridshänseende nu var jämförbar (*sopostavim*) med Tysklands, Sveriges och Polens flottor.⁵² Mer oroad

Institute for Strategic Studies (IISS) *The Military Balance, 1988-89*, Oxford University Press, 1988, s. 41, Ibidem, 2000-01, s. 123 f.

⁴⁷ Radij Zubkov (1996) "Flot kotoryj my poterjal", *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 1, 1996.

⁴⁸ Markstyrkorna ökade temporärt 1992-1994 i samband med att Ryssland tog hem trupper från DDR via Kaliningrad.

⁴⁹ Zdzislaw Lachowski, *The Adapted CFE Treaty and the Admission of the Baltic States to NATO*, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) 2002, pp. 28 f;

⁵⁰ Leijonhielm, m.fl. (1999), s. 179 f. Se även Matthieu Chillaud & Frank Tetart, "The Demilitarization of Kaliningrad: A 'Sisyphian Task'?" *Baltic Security & Defence Review*, Vol. 9, 2007, s. 174 ff.

⁵¹ Se tabell 1 över valda fartygstyper i fyra strandstater i appendix. För detaljerade tabeller över nedskärningar och produktion fram till 1995, se Harri Tielinen, *Ryska marinen och dess framtidsperspektiv*, Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys, nr 3, maj 1998, FOA, s. 6 ff.

⁵² Gromov (1995), s. 11.

var viceamiral Jurij Kvjatkovskij (1996) medarbetare till vice marinchefen Kasatonov, som på besök i Sverige hävdade att den ryska ÖM skars ner till en tredjedel av tidigare styrka. Han fruktade att om trenderna fortsatte, skulle flottan år 2020 bara bli en tredjedel av den svenska och en femtedel av den tyska.⁵³ Det var rentav tal om att degradera ÖM till flottilj underställd Leningrads militärdistrikt.⁵⁴ Så blev dock inte fallet.

ÖM:s nedrustning under 1990-talet skedde dock inte bara pga. ekonomisk nödvändighet. Den underlättades av förbättrade politiska relationer och ökat samarbete med Nato- och andra väststater. Sedan Ryssland anslöt sig till Natos Partnerskap för fred 1994 började ÖM delta i Natos övningar i Östersjön (*Baltops*), som ursprungligen syftat till att försvara Östersjöns utlopp mot sovjetiskt angrepp, men nu inriktades på samarbete med forna fiender, bl.a. i fråga om sjöräddning och gränskontroll. I *Baltops 97* samverkade ryska fartyg tillsammans med t.ex. baltiska och svenska under amerikanskt kommando.⁵⁵ Man genomförde också fler övningar med och flottbesök hos enskilda Östersjöstater, bl.a. Sverige .

4.1 Nya uppgifter under 1990-talet

Ovan nämnda sammansättning av ÖM tyder på att Östersjön under 1990-talet betraktades som ett relativt lugnt hav, där stridskrafterna främst var avsedda för fredstida uppgifter (inklusive avskräckning), försvar av basområdena och förbindelsen däremellan, förvarning och underrättelseinhämtning. Den viktigaste marinbasen i Baltisk har ett utsatt läge i händelse av krig. Någon kapacitet för angrepp mot Östersjöns utlopp eller Sveriges kust fanns inte, om den någonsin egentligen funnits.⁵⁶

Enligt Ryska marinens befälhavare Gromov hade ÖM med tanke på de nya realiteterna numera främst defensiva uppgifter, nämligen att i fredstid försvara Rysslands territoriella integritet, skydda civil sjöfart

⁵³ Kvjatkovskii, s. 36, 45.

⁵⁴ *Krasnaja zvezda*, 5 maj 1997.

⁵⁵ GlobalSecurity.org, "Baltic Operations (BALTOPS)", www.globalsecurity.org/military/pos/baltops.htm, hämtat 10 mars 2008.

⁵⁶ Jan Leijonhielm m. fl, *Rysk militär förmåga* (2000), s. 101-105.

och den ekonomiska zonen, garantera tillgången till Östersjöns resurser, samt uppfylla Rysslands internationella förpliktelser att bevara fred och stabilitet. KOR skulle också förhindra uppkomsten av militära konflikter i nordväst och en förändring av den militära balansen i Östersjöregionen samt stabilisera de politiska och ekonomiska relationerna med andra stater där.⁵⁷ I krigstid skulle flottan i KOR försvara regionen mot anfall och inom ramen för detta hindra fienden att nå sjöherravälde i sydöstra och centrala delen av Östersjön och förhindra fientlig blockad av området. Gromov var dock medveten om att områdets litenhet och isolerade läge gjorde det beroende av operativt stöd i god tid från övriga styrkor i Ryssland.⁵⁸

Förespråkare för att Ryssland trots krisen skulle behålla en oceangående flotta hade dock större ambitioner för ÖM:s räkning. Nämnade viceamiral Kvjatkovskij menade att ÖM även skulle garantera de ryska medborgarnas säkerhet i staterna längs kusten.⁵⁹ Han förespråkade att flottan i framtiden borde ha fregatter, som även om de var mindre hade samma vapen som nya oceangående jagare – precisionsstyrda, långräckviddiga kryssningsmissiler, missiler mot fartyg och ubåtar och mångsidiga kontrollsystem. Man borde också satsa på nya typer av minsvepare, utöka flygplansparken med smygprofilsplan, samt öka marininfanteriets stridsförmåga och rörlighet. Ryssland borde ha marin överlägsenhet över varje enskild granne och ha lika mycket som de andra tillsammans.⁶⁰ Kvjatkovskijs kollega, konteramiral Radij Zubkov förespråkade att Ryssland borde satsa på en grupp med hangarfartyg avsedd för luftförsvar i både Östersjön och Svarta havet, vilket han såg som både effektivare och billigare än andra lösningar.⁶¹

⁵⁷ Talet om resurser i Östersjön och den ekonomiska zonen torde bl.a. syfta på att olja upptäckts utanför Kaliningrads kust och började utvinnas.

⁵⁸ Gromov, s. 10 ff.

⁵⁹ Under 1990-talet fick fler baltryssar ryskt medborgarskap än estniskt eller lettiskt, över 100 000 i Estland (Oldberg 2003) s. 38.

⁶⁰ Kvjatkovskii, s. 44, 39.

⁶¹ Radij Zubkov (1997) "What Will the Russian Naval Forces Look Like in the Beginning of the 21st Century?", i Oldberg ed.(1997), s. 20 ff. Detta väckte stor förvåning bland svenska och amerikanska experter vid ett FOA-seminarium (Oldberg (1997), s. 146.

En orsak till (eller ett svepskäl för) sådana ambitioner och planer var att den ryska ledningen och i synnerhet militärerna blev alltmer oroad av Natos östutvidgning. 1997 beslöts och 1999 genomfördes anslutningen av Polen, Tjeckien och Ungern till Nato just när Kosovokriget pågick och Nato bombade Serbien. De tre baltiska staterna strävade öppet efter medlemskap, anpassade sin försvarsuppbyggnad till Nato och fick 1999 s.k. Membership Action Plans (MAPs).

Ryssland motsatte sig kraftigt detta och föreslog som positiva alternativ bl.a. en regional säkerhetszon av baltiska och nordiska länder med ryska säkerhetsgarantier, en kärnvapenfri zon i Östersjön, förtroendeskapande åtgärder och ett gemensamt flygövervaknings-system i hela området. Mera illavarslande var ryska hot om att öka sina trupper i grannskapet, även med taktiska kärnvapen i Kaliningrad. Som svar på Kosovokriget 1999 avbröt Ryssland de officiella förbindelserna med Nato och slutade delta i *Baltops*-övningarna. I juni 1999 genomfördes tillsammans med Vitryssland den största militärövningen på många år (*Zapad-99*), som handlade om att med kärnvapen bemöta en västlig attack mot bl.a. Kaliningrad.⁶² ÖM:s marininfanteri deltog också i det andra Tjetjenien-kriget från 1999.⁶³

Under president Jeltsins 1990-tal drabbades sålunda den Ryska marinen och särskilt ÖM av drastiskt minskat manöverutrymme till följd av Warszawapaktens och Sovjetunionens sönderfall, samt av radikala nedskärningar på grund av landets ekonomiska kris. ÖM var till föga nytta inför de militära och politiska problem som Ryssland då stod inför, t.ex. separatism, terrorism och islamism i Kaukasusområdet. Marinens nya uppgifter blev övervägande defensiva, främst att skydda den växande sjöfarten i Östersjön, och dess kontakter med Nato- och andra länder utvecklades. Samtidigt hade många ledande marinofficerare svårt att ge upp stormaktsambitionerna och såg Natos östutvidgning som ett hot som måste stoppas, och förespråkade satsningar på flottan, som klart översteg Rysslands ekonomiska resurser.⁶⁴

⁶² Gromov (1995) s. 12 f; Oldberg (2003), s. 13 ff, Leijonhielm (2000), s. 64; Se även Tsytkin, s.7 f.

⁶³ *Krasnaja zvezda*, 16 maj 2008.

⁶⁴ Umbach, s. 188 ff.

5 Nya tag under Putin

5.1 Natos östutvidgning

Rysslands motstånd mot Natos östutvidgning fortsatte även då Vladimir Putin, tidigare chef för Federala säkerhetstjänsten (FSB) och sekreterare i Säkerhetsrådet, först utnämndes av Jeltsin till premiärminister i augusti 1999 och sedan till (tillförordnad) president vid årsskiftet, varefter han tack vare framgångar i det andra Tjetjenienkriget vann presidentvalet. Också Putin, som vuxit upp och under 1990-talet arbetat i S:t Petersburg visade tidigt intresse för ÖM och Kaliningrad.⁶⁵ Strax efter sitt tillträde som premiärminister 1999 besökte han varvsindustrier i S:t Petersburg och talade om att konsolidera dessa genom att skapa något slags holdingbolag. I juli 2000 besökte han Baltijsk på Marinens dag och lovade speciellt stöd till marinen med hänvisning till Rysslands strategiska intressen ”i alla hav och oceaner”.

Med Putins tydliga stöd valdes därefter ÖM:s chef Vladimir Jegorov till Kaliningrad-områdets guvernör, alltså en person som kunde förväntas tillvarata landets och områdets säkerhetsintressen. Jegorov hävdade sålunda, att ÖM:s strategiska roll skulle öka som ett resultat av EU:s östutvidgning. I början av 2001 kom amerikanska rapporter om att Ryssland överfört taktiska kärnvapen till Kaliningrad, vilket stred mot förslagen om en kärnvapenfri zon. Vare sig rapporten stämde eller ej, så oroade den de baltiska staterna och stärkte deras önskan att komma med i Nato. Den nye chefen för ÖM, Vladimir Valujev, beklagade 2002 att Natos aktiviteter runt Kaliningrad hade intensifierats efter Polens inträde i alliansen och att de baltiska staterna beredde sig för att ta upplåta baser och ta emot förstärkningar från Nato.⁶⁶

Sådana bistra tongångar överröstades dock så småningom av mer försonliga. Då Nato tog initiativ till ett närmande när Putin blivit president, svarade denne positivt och dämpade kritiken av Nato-

⁶⁵ Det kan tilläggas, att Putins fru kommer från Kaliningrad.

⁶⁶ Oldberg (2003a) s. 276 f; Vladimir Valuev, ”Boevaja podgotovka Baltijskogo flota v sovremennyh uslovijach”, *Morskoj sbornik*, nr. 9, 2002, 27 f.

utvidgningen. Vid ett besök i Finland i september 2001 fann Putin visserligen utvidgningen onödig, men han sade sig respektera baltstaternas självständighet och insåg också att motstånd bara skulle försämra situationen.

Då USA:s president George W. Bush efter terrorattackerna i september 2001 manade till ett krig mot terrorismen, fick han genast stöd från Putin. Skapandet av ett Nato-Rysslandsråd och ett rysk-amerikanskt avtal om minskning av strategiska kärnvapen våren 2002 kan ses som tecken på klart bättre relationer och som kompensationer till Ryssland för Nato-utvidgningen. Då Nato i november 2002 slutligen erbjöd bl.a. de baltiska staterna medlemskap i organisationen, så beklagade Rysslands ledning detta men valde att inte se det som riktat mot sig. Kaliningrads guvernör Jegorov deklarerade att styrkorna i området skulle reduceras i alla fall, och föreslog nya förtroendeskapande åtgärder i Östersjön såsom förvarning om militärövningar och direkta kontakter mellan strandstaternas marinledningar. 2001 började ÖM åter delta i *Baltops*-övningar med Nato, och ÖM:s befälhavare föreslog rentav att Ryssland skulle organisera nästa. Följande år avlade den sitt första besök i Litauen. Avtal träffades om en ”het linje” etablerades mellan militärkommandona, Ryssland fick transportera raketbränsle genom Litauen, och delta i en övning hos motsidan.⁶⁷

Då baltstaternas faktiska inträde närmade sig våren 2004 och Nato började patrullera deras luftrum med fyra plan från en bas i Litauen, svarade Ryssland med egna patruller. Baltstaterna uppmanades ansluta sig till CFE-avtalet för att begränsa deras militära aktiviteter, och försvarsminister Sergej Ivanov ifrågasatte Rysslands undertecknande av detta avtal. Nationalistiska politiker förespråkade åter militära satsningar och förstärkning av styrkorna i Kaliningrad. Men då Nato förklarade, att man inte ämnade placera kärnvapen i de nya medlemsstaterna och konventionella styrkor bara om det behövdes, förklarade Ryssland till slut att det inte kände sig hotat och accepterade utvidgningen, som det i alla händelser inte kunde stoppa.

---

⁶⁷ Vladimir Valuev, ”Baltijskij flot i VMS Baltijskich stran: voprosy sotrudnitjestva”, *Voennaja mysl*, nr. 4, 2003, s. 4 f.

ÖM:s huvudområde blev alltså genom baltstaternas anslutning omringat av Nato-länder.⁶⁸ Som nedan framgår fortsatte Ryssland att se Nato och USA som ett hot mot ÖM och sina intressen i området och försöker på olika sätt stärka sina positioner, men fann sig dock i den nya situationen och satte upp nya mål.

5.2 Uppgifter för 2000-talet

Förutom att förbättra relationerna med Nato och USA som ovan visats satte Putin efter sitt maktillträde som mål att först och främst stärka staten genom att övervinna Rysslands djupa ekonomiska kris sedan slutet av 1980-talet och genom att centralisera makten. I båda avseendena var han framgångsrik. Tack vare stigande världsmarknadspriser på främst olja och gas, som var Rysslands främsta exportvaror, fick Ryssland under 2000-talet en hög och stabil om än obalanserad tillväxt, växande budgetöverskott, en stor valutaserv, som möjliggjorde återbetalning av utlandslån i förtid, samt en väldig stabiliseringsfond. Detta gav i sin tur staten ökad makt och självförtroende. Putin stärkte samtidigt den federala makten på bekostnad av regioner och delrepubliker, delvis med hjälp av de s.k. säkerhetsstrukturerna (*siloviki*) och som ett led i bekämpandet av terrorismen.

Denna utveckling påverkade också den ryska ÖM och dess uppgifter. I de ”Grundvalar för Ryska federationens politik inom det sjömilitära området för perioden till 2010”, som Putin i mars 2000 stadfäste men som utarbetats av en rad militära myndigheter under en längre tid, sades statens intressen vara att garantera tillträdet till världshavets resurser och inte tillåta några stater eller block att dominera i havsområden viktiga för Ryssland, särskilt i angränsande hav. För detta krävdes ”tillräckliga” resurser och en ”balanserad” flotta med kärnvapen och konventionella vapen. Flottans uppgift var bl.a. att säkra fri passage genom internationella sund, säkra militär närvaro i

---

⁶⁸ Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) Newslines, nr. 39, del 1, mars 2004, nr. 67, del 1, 9 april 2004, nr. 57, del 1, 26 mars 2004: Se även Oldberg (2004) *Membership or Partnership? The relations of Russia and its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, oktober 2004, s. 17 ff.

världshavet och visa Rysslands flagga och militära makt, men även utbyta flottbesök och medverka i fredsskapande aktioner.⁶⁹

Dessa fortfarande ambitiösa ”Grundvalar” överskuggades dock snart av en mera auktoritativ sjödoktrin (alltså inte militär) fram till 2020, som kraftigare betonade flottans civila uppgifter. I fråga om Östersjön nämndes utvecklingen av hamnarnas infrastruktur och moderniseringen av handelsflottan, ekonomiskt samarbete med andra strandstater, förtroendeskapande åtgärder och avgränsning av sjögränser före mer militära uppgifter som att skydda Kaliningrads ekonomiska och militära säkerhet och försvara Rysslands suveränitet och internationella rättigheter.⁷⁰ Det sistnämnda innebar bl.a. försvar av de nu aktiva oljeplattformarna utanför Kaliningrads kust, som enligt försvarsminister Ivanov hotades av terrorattacker.⁷¹ FSB-chefen Patrusjev, som också är ansvarig för gränstrupperna, förkunnade i juni 2007 att gränzonen i Kaliningradområdet skulle utvidgas för att garantera landets säkerhet, men han bedyrade att detta inte skulle inkräkta på regionens ekonomiska utveckling.⁷²

Uppgiften att försvara Rysslands sjöförbindelser blev naturligtvis också viktigare i takt med ökad utrikeshandel.⁷³ Transporterna till och från Kaliningrad blev allt fler under 2000-talets början, och den ryska exporten över Östersjön från den nya stora terminalen i Primorsk och Ust-Luga i Finska viken växte på bekostnad av de baltiska hamnarna. Större delen av oljeexporten, som den ryska ekonomin är extremt beroende av, går numera genom Östersjön. Ryssland korta kust och få hamnar kan ur militär synvinkel ses som en svaghet som måste skyddas.⁷⁴

⁶⁹ “Osnovy politiki Rossiiskoi Federatsii v oblasti voenno-morskoi dejatel’nosti na period do 2010” *Morskoi sbornik*, nr. 4, 2000, s. 5 ff; Umbach, s. 183 ff.

⁷⁰ “Morskaja doktrina Rossijskoj Federatsii na period do 2010 goda”, *Morskoi sbornik*, nr. 9, 2001. s. 10.

⁷¹ Viktor Myasnikov, “Russia is Resolved to Defend Baltic Oil”, *The Moscow News*, nr. 29-30, 2002.

⁷² BBC Monitoring, 26 juni 2007.

⁷³ Enligt flottchefen Vysotskij omsätter ryska hamnar nu 2,5 gånger mer gods än i början av 1990-talet. (Vladimir Vysotskij, ”V gotovnosti k bor’be i sotrudnitjestvu”, *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 2, 2008.

⁷⁴ De ökade oljetransporterna innebar också större risker för miljöproblem, se Oldberg (2004a) ”Östersjöns strategiska betydelse of Rysslands intressen” i Fredrik Alm

Marinens nya uppgifter återspeglades också på det institutionella planet. I september 2001 inrättades ett maritimt Kollegium under regeringen på förslag av dåvarande marinchefen, amiral Vladimir Kurojedov, som uppenbarligen hoppades att detta skulle bli något liknande ett ministerium och stärka marinens makt. Men premiärministern blev Kollegiets ordförande, och marinchefen bara en av fyra vice ordförande. Eftersom Kollegiets uppdrag definierades brett, togs också representanter för den statliga fiskerimyndigheten och Transportministeriet med. Snart förlorade marinchefen sin plats som viceordförande och ännu fler icke-militära myndigheter togs med.⁷⁵

Sedan 2005 har ÖM också kommit att engageras i det rysk-tyska projektet att bygga en gasledning mellan länderna på Östersjöns botten (Nord Stream). President Putin sade i oktober 2006 följande:

This is a major project, very important for the country's economy, and indeed for all Western Europe. And of course we are going to involve and use the opportunities offered by the navy to resolve environmental, economic and technical problems, because since the Second World War no one knows better than seamen how to operate on the bottom of the Baltic Sea. Nobody has similar means to control and check the bottom, nobody can better accomplish the task of ensuring environmental security.⁷⁶

I enlighet med detta fick ÖM i uppdrag av Gazprom att utarbeta ett program för att förbereda byggandet av rörledningen, vilket bl.a. innefattade att upptäcka och avlägsna farliga objekt på havsbotten som dumpade sprängämnen och kemiska vapen från Andra världskriget. Företrädare för flottan deltog också i expeditioner med

---

red, *Östersjöseminarium, 24-25 februari 2004*, Föreningen Sjöfart och Sjöförsvar, Karlskrona, 2004, s. 11 f.

⁷⁵ Vendil Pallin, s. 186.

⁷⁶ President of Russia, 'Live with President Putin – hot line (excerpts)' 18 October 2007, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtad 31 oktober 2007, Robert L. Larsson, (2007), *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, FOI-R—2251—SE, s. 35 f. Putins sista mening är anmärkningsvärd.

forskningsfartyget *Akademik Golitsyn* i Finska viken och omkring Bornholm för att upptäcka hindrande objekt på botten.⁷⁷

Dåvarande chefen för den ryska generalstaben Jurij Balujevskij tillfogade, att Ryssland också är berett att vid behov skydda gasledningen från terroristattacker. ÖM:s roll i samband med byggandet och skyddet av Nord Stream har på senare tid gett upphov till en säkerhetspolitisk debatt i Sverige, som ännu minns ubåtskränkningarna på 1980-talet. Det har t.ex. talats om riskerna för att en planerad plattform utanför Gotland och själva rörledningen skulle kunna användas för underrättelseverksamhet. Rörledningen i Finska viken planeras ligga nära Finlands militära övningsområden, vilket skulle kunna leda till ökad rysk bevakning av finska övningar. Dessa säkerhetspolitiska farhågor avvisas dock officiellt från ryskt håll som idiotier. Polen och de baltiska staterna å sin sida har officiellt motsatt sig gasledningsprojektet av politiska och miljömässiga skäl.⁷⁸

Av intresse i sammanhanget är också att Ryssland beslutat bygga en ny radarstation på ön Hogland med uppgivet syfte att minska antalet egna flygkränningar av Finland och Estland, men ett annat syfte kan vara skydda gasledningen och öka bevakningen av grannländerna.⁷⁹ Rysslands underrättelsebehov i Östersjön synes alltså kvarstå.

Den ökade tonvikten på att försvara Rysslands ekonomiska intressen hindrar inte heller att ÖM fortfarande har vissa militärstrategiska uppgifter och politiska syften. Detta framgår också av de senaste årens satsningar och uppträdande som nedan skall visas.

5.3 Ökade resurser

Rysslands ekonomiska återhämtning under Putins presidentskap ledde till att försvaret och säkerhetsstrukturerna i allmänhet fick ökade resurser och en stor del av den federala budgeten. Sedan 2000 har

⁷⁷ *Krasnaja zvezda*, 25-31 juli 2007 (intervju med ryska marinens befälhavare Masorin).

⁷⁸ Larsson (2007) s. 36 f; Larsson, Robert (2008) *Security implications of the Nord Stream Project*, Memo 2336 (för Europaparlamentet) (Stockholm, FOI), s.12 f; Jurij Derjabin, ('Ispugalis' truboprovoda...', *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 20, 2007.

⁷⁹ *Postimees*, 5 oktober 2007.

militärbudgeten ökat med ca. 15 % årligen i reella tal, medan andelen av BNP legat fast vid runt 2,6 % enligt officiella siffror.⁸⁰ Vid en internationell jämförelse ligger Ryssland bland de främsta länderna beträffande ökningen och storleken av försvarsbudgeterna, t.ex. dubbelt så stor del av BNP som genomsnittet i Nato, frånräknat USA.⁸¹ Större delen av försvarsanslaget har under denna tid lagts på personalens löner och sociala förhållanden samt utbildning, medan materielanskaffning fått en mindre del, som dock börjat öka.⁸²

Denna utveckling har också kommit den Ryska marinen till godo, men det bör framhållas att denna fortfarande har lägre prioritet än de andra försvarsgrenarna, och att ÖM bland de fyra ryska flottorna är mindre än Nord- och Stillaohavsflottorna. Vidare är flottans materialanslag dyrare än de andra försvarsgrenarnas.⁸³

Sålunda har totalantalet fartyg i ÖM under 2000-talet i stort sett legat fast, medan antalet patrullfartyg fortsatt att minska, något som också gäller marinflyget. ÖM:s markstyrkor och marininfanteri har minskat något i personal, men antalet tunga vapen har varit stabil. (Se tabell 1 och 2) Beträffande fartygens utrustning och stridsförmåga bör dock noteras att fartygens genomsnittsalder med tiden blivit avsevärd, över 20 år i fråga om de medelstora fartygen.⁸⁴ De flesta större fartygen med offensiv kapacitet ligger i Baltijsk, dock ej ubåtarna. (Se tabell 3 och 4) Enligt en rysk militärkälla hade ÖM 2007 36 000 man, varav 18 000 i Kaliningrad.⁸⁵ Till detta kommer Gränstruppernas fartyg, men uppgifter saknas om deras styrka och utrustning. En rysk diplomat har hävdats att medan ÖM minskat sedan sovjettiden och nu bara har 65

⁸⁰ Enligt vissa bedömare ligger totalförsvarets andel vid 8-10 % av BNP (Jan Leijonhielm "Rysk ekonomi" i Jonsson, A. & Vendil Pallin, C. *Ryssland – politik, samhälle och ekonomi*, SNS förlag, Stockholm (under utgivning 2008) och enligt *The Military Balance 2008*, s. 209, utgjorde försvarsutgifterna 4,1 % av budgeten 2006, (4,29 % 2000)

⁸¹ Leijonhielm (2008)

⁸² Jan Leijonhielm m fl. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv. Problem och trender 2005*, FOI-R—1662—SE, juni 2005, s. 104 ff; *The Military Balance 2007*, s. 191.

⁸³ Oldberg (1997), s. 148.

⁸⁴ Enligt Masorin nedan skall fartyg efter 30 år utrangeras.

⁸⁵ Warfare.ru, Russian military analysis, "Baltic fleet", www.warfare.ru/?linkid=2230&catid=321, hämtat 30 januari 2008.

fartyg och 25 000 man, så har Polen sex gånger fler man (150 000) och Nato 18 gånger fler i Östersjöområdet (457 000).⁸⁶ Det kan dock noteras att medan den ryska ÖM:s numerär i stort sett stabiliserats, har särskilt Tysklands och Sveriges marinstyrkor fortsatt att minska under 2000-talet. (Se tabell 1)

Dåvarande ryske marinstabschefen Masorin tillkännagav i februari 2006 en ny anskaffningsplan, som gick ut på att Projekt 22350-fregatten, utrustad med kryssnings- och antiubåtsmissiler, luftförsvar och en helikopter, skulle bli huvudplattform för de närmaste 15-20 åren, och att varje flotta skulle få fem stycken.⁸⁷ År 2007 stadfäste president Putin ett anskaffningsprogram fram till 2015. På längre sikt, framåt 2060, skall Ryssland också få 5-6 hangarfartygsgrupper med ubåtar, flyg, förarlösa plan (UAV) och satellitkommunikation, vars byggande enligt en uppgift skall börja 2012-13.⁸⁸ Under sommaren meddelade Masorin, som då blivit Ryska marinens befälhavare, att Ryssland skulle återupprätta sin närvaro i Medelhavet med hjälp av Norra, Svartahavs- och Östersjömarinerna (se nedan om övningar). På besök i Kaliningrad utlovade han att ÖM snart skulle få ett antal nya fartyg, bl.a. en dieselelektrisk ubåt, men den verkliga moderniseringen skulle börja först efter 2010.⁸⁹

Som en följd av denna utveckling har även de militära skeppsvarven i fått nytt liv under 2000-talet. *Yantar* i Kaliningrad har fått anslag för att färdigställa fregatten *Jaroslav Mudryj*, vars byggande länge legat nere, och att bygga det moderna landstigningsfartyget *Ivan Gren*. 2006 fick varvet efter långa förhandlingar det statliga uppdraget att bygga tre nya fregatter åt Indien. Detta projekt har dock redan fått problem, vilket beror på att varvet behöver moderniseras och utvidgas. Liksom annan industriell produktion i Kaliningrad hämmas det av stora avstånd till sina underleverantörer och den grunda kanalen ut till

⁸⁶ Text av ambassadtjänstemannen Vladimir Kozin på seminarium hos National Defence University, Helsingfors 11-12 oktober 2007. Han anger inga källor för uppgifterna som klart skiljer sig från här använda.

⁸⁷ *The Military Balance 2007*, s. 192.

⁸⁸ RIA Novosti, 4 april 2008. Enligt tidigare uppgifter skulle sex hangarfartyg bli färdiga 2027. Pavel Felgenhauer, "Russian admiral announces ambitious naval build-up, *Eurasia Daily Monitor*, nr. 155, 9 augusti 2007.

⁸⁹ *Krasnaja zvezda*, 25-31 juli 2007, Felgenhauer, 9 augusti 2007. Masorin efterträddes vid årsskiftet på sin post av Vladimir Vysotskij.

Östersjön. Det förefaller osäkert om varvet kommer att få behålla uppdraget.⁹⁰ På liknande sätt har t.ex. Norra varvet i S:t Petersburg fått nya resurser. År 2007 färdigställdes där äntligen Projekt 20380-korvetten *Steregusjtjij*, som skall kunna bekämpa både fartyg och ubåtar, sköta luftförsvar och ge artilleriunderstöd med hjälp av avancerad beväpning, integrerade informationssystem och smygegenskaper.⁹¹ I samband med denna uppbyggnad torde Östersjön behålla sin betydelse som provområde för nya fartyg och vapen.

Det bör dock understrykas, att byggandet av moderna stridsfartyg är en mycket långvarig och kostsam process. Dåvarande ryske marinbefälhavaren Masorin förklarade sålunda att framställandet av en ny generation stridsfartyg kräver 7-10 års forskning, 10-15 år för utveckling och prov, och själva byggandet 12-15 år. Efter 25-30 års stridstjänst följer sedan avveckling (*utilizatsija*). Dessutom brukar tekniska och teknologiska konceptioner ändras varje 15-25 år, vilket kräver anpassningar.⁹²

Man kan också konstatera att Ryssland trots ökade ekonomiska resurser snarare fokuserar på moderniseringar och uppgraderingar av befintliga vapenplattformar än anskaffning av nya vapensystem och utveckling av nästa generations vapen. De moderniseringar och uppgraderingar som görs höjer visserligen prestanda, men innehåller sällan den spetsteknologi som Ryssland ändå utvecklat. Vidare är den material som nyanskaffas till största delen vidareutvecklingar av sovjetisk teknologi.⁹³

De ökade anslagen under 2000-talet har vidare lett till att marinens officerare fått bättre löner och sociala förmåner. Bostadsbyggandet har kommit igång och antalet officerare som bor (med eller utan familj) i förläggning eller på fartyg har minskat.⁹⁴ ÖM och hela marinen har

⁹⁰ Michail Barabanov, 'Pribaltiiskii sudostroitel'nyi zavod "Jantar"', *Ekspert vooruzjenija*, mars-april 2007, s. 63 ff, "Ves' rossijskij flot", *Kommersant Vlast'*, 28 november 2007.

⁹¹ *Jane's Navy International*, 1 oktober 2007, jni.janes.com, hämtat 31 oktober 2007, *Krasnaja zvezda*, 16 maj 2008.

⁹² *Krasnaja zvezda*, 25-31 juli 2007.

⁹³ Kapitel om krigsmakten i Jan Leijonhielm m.fl, *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv, 2008* (under produktion).

⁹⁴ *Strazj Baltiki*, 25 september 2007; *Krasnaja zvezda*, 22 april 2008

dock fortfarande samma problem med brist på värnpliktiga, pennalism, desertering osv. som andra försvarsgrenar.⁹⁵

Vidare har ÖM sedan 2000 fått bättre råd med att ha fartyg till sjöss och genomföra regelbundna övningar, vilket förbättrat utbildningsnivån och beredskapen. I augusti-september 2007 hölls en stor landstignings- och luftlandsättningsövning i Kaliningradområdet med 7500 man, 38 fartyg, 50 pansarfordon, 16 flygplan och åtta helikoptrar. 2008 hölls en liknande övning.⁹⁶

ÖM har dessutom återupptagit viss verksamhet bortom Östersjön. Utbildningsfartyget *Perekop* företog sålunda sommaren 2007 en seglats till Svarta havet – den första på 12 år och den första av tre – med en rad besök längs vägen. I december deltog ÖM i Norra marinens hangarfartyg *Admiral Kuznetsovs* stora övningstur ner till Medelhavet, den första sedan 1995, visserligen bara med två underhållsfartyg.⁹⁷

Vid sidan av egna övningar har ÖM under 2000-talet som redan antytts deltagit i internationella marinövningar med Nato, t.ex. de regelbundna *Baltops* och minsveparövningen *Open Spirit*, och med grannländerna, särskilt Finland och Sverige, i samband med vilka man ofta utbytt besök i varandras hamnar.⁹⁸ Dessa tjänar dels syftet att skapa förtroende, dels att visa flagg och markera närvaro.

Det positiva intrycket av det ökade samarbetet förts dock av att ÖM och Kaliningrad på senare år kommit att beröras av den ökade spänningen mellan Ryssland och USA som resultat av USA:s krig i Irak sedan 2003, dess stöd för fortsatt utvidgning av Nato till Ukraina och Georgien, erkännandet av Kosovo som självständig stat och framför allt USA:s planer att bygga upp ett missilförsvar mot framtida hot från Iran med baser i Tjeckien och Polen. Ryssland uppfattar det

⁹⁵ Ministerstvo oborony, Voenno-morskoj flot, *Novosti Baltijskogo flota*, 1, 10 oktober 2007, www.mil.ru, hämtat 31 januari 2008; "Offitsial'nyj otdel", *Morskoj sbornik*, nr. 11, 2007, s. 10 f.

⁹⁶ "Offitsial'nyj otdel", *Morskoj sbornik*, nr. 10, s. 10 f., nr. 11, s. 10, 2007, BBC Monitoring, 6, 9 september 2007; *Krasnaja zvezda*, 16 maj 2008.

⁹⁷ Viktor Litovkin, "Kuznetsov" proryvaetsia v mirovoj okean", *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 44, 2007.

⁹⁸ Se "Offitsial'nyj otdel", *Morskoj sbornik*, diverse nummer 2001-2008; *Krasnaja zvezda*, 16 maj 2008.

senare som ett hot mot sin nationella säkerhet. Som svar hotade förste vice premiärminister Sergej Ivanov i juli 2007 att placera ut nya missiler i Kaliningrad, vilka till skillnad från USA:s system måste bli offensiva. Moderna missiler av typ *Iskander* har nämnts i sammanhanget. En talesman för Försvarsministeriet har också talat om en omstrukturering av styrkorna i Kaliningrad-området.⁹⁹ Putin har dock senare lämnat frågan öppen om var missilerna skulle placeras. Hans EU-rådgivare Sergej Jastrzjembskij har försäkrat att inga fler baser planeras i Kaliningradområdet, eftersom Polen inte utgör något hot mot Ryssland.¹⁰⁰

Jurij Derjabin, f.d. Helsingforsambassadör och numera chef för ett Nordeuropacentrum vid Vetenskapsakademien, citerar finska uppgifter om att Ryssland planerar placera 56 Su-34-bombplan och ballistiska SS-26-raketer i grannskapet, vilket många skandinaviska analytiker ser som ett svar på de amerikanska planerna. I stället för denna planerade upprustning förespråkar Derjabin förtroendeskapande åtgärder såsom årligt utbyte av planer för militära övningar, förbudszoner för marinövningar, gemensamma övningar, och ett gemensamt flygkontrollcenter för Östersjöområdet, som skulle kunna placeras på Gotland eller Åland. Den sovjetiska idén om Östersjön som ett fredens hav är inte död, menar Derjabin.¹⁰¹ Tiden får utvisa om dessa ryska varningar om motåtgärder är allvarligt menade eller främst är avsedda som påtryckningar för att ändra de amerikanska planerna eller förs fram för att få något annat i utbyte.

Samtidigt som ÖM och marinen som helhet tilldelats mer civila uppgifter har den således under 2000-talet fått del av Rysslands ökade ekonomiska resurser, vilket lett till bättre löner och förmåner, fler övningar och nya beställningar, men det har ännu inte lett till en markant ökning av fartygsbeståndet. ÖM har långtifrån återvunnit den styrka den hade i början av 1990-talet och är fortfarande numerärt sett underlägsen både den tyska och polska flottan. Till detta kommer fartygens höga genomsnittsalder och därmed följande omoderna

---

⁹⁹ Vladimir Socor, "Russia warns of missile forward-deployment in Kaliningrad region", *Eurasia Daily Monitor*, nr 131, 6 juli 2007:

¹⁰⁰ President of Russia, 18 oktober 2007; RIA Novosti, 18 december 2007.

¹⁰¹ Derjabin (2007).

beväpning. Slutligen måste ÖM:s styrka bedömas tillsammans med de andra försvarsgrenarna, som den blivit alltmer integrerade med.

6 Några slutsatser

Ovanstående översikt visar att den ryska Östersjömarinen (i olika skepnader) under sin 300-åriga historia haft sina största framgångar under 1700- och 1800-talen, främst mot Sverige och Osmanska riket, men däremot oftast undvikit strid eller förlorat mot stormakter som Tyskland och Storbritannien och även Japan. Inte ens i krigen mot Finland har den firat större triumfer.

ÖM:s begränsade framgångar under 1900-talet står i kontrast till Norra marinens insatser under andra världskriget, då den bl.a. på ett effektivt sätt understödde Sovjetarméns strider på Nordkalotten.

Under slutet av tsartiden och under det kalla kriget, då Ryssland/Sovjetunionen behärskade en stor del av Östersjöns kuster byggdes flottan ut, men den kom inte till större användning. I båda fallen blev det i stället politiska sammanbrott i maktcentrum. Även under mellankrigstiden, när Sovjetunionen bara hade en kort kust, började en stor offensiv flotta byggas i Östersjön, men inte heller den kom att spela någon viktigare roll under kriget.

Genom Sovjetunionens sönderfall och Natos östutvidgning undanträngdes den ryska ÖM åter, denna gång till den utsatta exklaven Kaliningrad och ett inträngt läge inne i Finska viken. Till detta kom den ekonomiska krisen under 1990-talet, som framtvängde en drastisk minskning av marinstridskrafterna, inte minst i Östersjön. Sedan millennieskiftet, då Rysslands ekonomi återhämtat sig, har Östersjömarinens styrka stabiliserats och beredskapen förbättrats. Dess uppgifter att skydda Rysslands ekonomiska intressen i Östersjön, bl.a. den allt viktigare energiexporten, prioriteras numera framför offensiva militära uppgifter, men ÖM används också politiskt för att etablera samarbete eller visa flagg. Mest resurser satsas på Norra marinen och Stillehavsmarinen, som utöver ekonomiska intressen har uppgiften att försvara Rysslands stormaktsintressen genom att upprätthålla den strategiska kärnvapenbalansen och markera närvaro på världshaven.

Det finns visserligen många ryska marinofficerare, som vill satsa betydande resurser på att göra Östersjömarinen till en *blue water navy*, men som historien visar domineras den ryska militärledningen domineras av armén, som i sin tur lyder under en stark statsmakt.

Ryssland förblir huvudsakligen en kontinental stat, för vilken de flesta hoten upplevs komma över land, under senare decennier från söder. Även om Nato expanderat mot Rysslands nordvästra del på senare år, har inga verkliga hot eller stora kriser uppstått i regionen sedan Andra världskriget. Östersjön framstår således som ett relativt lugnt och fredligt hav, där ryska marina rustningar bara riskerar att leda till att de västliga grannarna förstärker sitt överläge. Genom Nato och EU är Europa mer militärt och politiskt enat än någonsin trots vissa bakslag. Nato har efter utvidgningen inte ökat sin marina närvaro i de baltiska staterna, men skulle kunna göra det, och dess kvalitativa försprång, som växte under 1990-talet, förefaller omöjligt att hämta in. Man måste också konstatera att den ryska ÖM genom den tekniska utvecklingen blivit alltmer integrerad i och beroende av de andra försvarsgrenarna, och dess styrka måste bedömas tillsammans med dessa. Detta torde gälla särskilt i ett begränsat hav som Östersjön.

Även om Ryssland vid flera tillfällen genom historien försökt övervinna sitt öde att ligga vid ett slutet hav genom stora satsningar på Östersjömarinen och äventyrliga planer på att nå ut till Atlanten, förefaller sannolikheten för en upprepning numera mindre än på många decennier. ÖM kan fortfarande spela en roll för att skydda de växande ekonomiska intressena i Östersjön, men även detta kan upplevas som ett hot i grannländerna, speciellt i de baltiska staterna, på grund av deras historiska erfarenheter av rysk stormaktspolitik.

I sista hand beror naturligtvis Östersjömarinens styrka och inriktning som alltid på den ryska statsledningens intressen och ambitioner samt de politiska relationerna i förhållande till ledande västmakter. Det faktum att både Putin, sedan 2008 premiärminister, och Dmitrij Medvedev, hans efterträdare som president, har sina rötter i S:t Petersburg och till stor del omger sig med personal därifrån torde borge för att Östersjöregionen och dess marina komponent inte glöms bort, men sannolikt kommer de att prioritera Rysslands ekonomiska intressen där.

7 Appendix

Tabell 1. Fyra östersjöländers stridsfartyg i urval 1985-2007

Sammanställning av data i *The Military Balance 1985-86, 1995-96, 2000-2001, 2008*

LAND/ÅR	1985	1995	2000	2007
RYSSLAND				
Östersjömarinen				
Fregatt o större	28	23	6	5
Patrull, kust-	247	65	26	18
Ubåtar	26	8	2	2
Amfibier (stora)	25	15	5	5
Minkrigsfartyg	?	55	13	15
POLEN				
Jagare, fregatt	4	2	3	3
Patr-kustfartyg	39	33	25	5
Ubåtar	3	3	3	5
Amfibier (st)	41	5	5	8
Minkrigsfartyg	51	24	24	20
(V-) TYSKLAND				
inkl Nordsjön				
Jagare, fregatt	16	13	14	15
Patr-kustfartyg	46	33	28	12
Ubåtar	24	20	14	12
Amfibier (små)	50	8	5	3
Minkrigsfartyg	57	42	35	38
SVERIGE				
Jagare, fregatt	1	-	-	-
Patr-kustfartyg	63	59	57	23
Ubåtar	13	13	9	5
Amfibier (små)	147	162	311	185
Minkrigsfartyg	65	51	27	25

Table 2. Weapons in Kalinin-grad (Baltic fleet) 1993-2007

Compiled from IISS: *The Military Balance 1993-94, 2000-2001, 2008.*

FORCES/YEAR	1993	2000	2007
GROUND FORCES (under Baltic Fleet)	103 000	12700	10 500
Main battle tanks	750	816	811
Armed combt vehicles	900	1240	1239
Artily/MRL/mortars	600	345	345
Attack helicopters	48	20	19
AIR/COASTAL DEFENCE		2 regt	1 regt
Fighters, attack air	35	28	28
Surface-air missiles	250	50	50
NAV'L AVIATION			
Combat aircraft	200	68	49
Armed helicopters	45	41	41
NAV'L INFANTRY (Kaliningrad only)	1 brigade	1100, 1 regt	1100
Armed combt vehicles	250	220	220
Main battle tanks	40	26	26
Artillery/MRL	60	30	52

Tabell 3. Östersjömarinens stridsfartyg 2007
enligt "Ves' rossijskij flot", *Kommersant*' VLAST', nr, 7, 2008

Typer	Antal	Snittålder
Stora fartyg, av dessa:	2	16,5
Jagare	2	16,5
Medelstora fartyg, av dessa:	9 (1)	23,3
Patrull	3	25,3
Stora landstignings-	4 (1)	21,8
Dieselubåtar	2	23,5
Små fartyg, av dessa:	27 (6)	18,5
Små ubåtsjaktfartyg	8 (4)	19,9
Missilfartyg	4	18,3
Små landstigningsfartyg på luftkudde	2 (1)	17
Små missilbåtar	7	18,1
Minsvepare	6 (1)	17,8
Totalt	38 (7)	19,6

Siffror inom parentes visar hur många som är under reparation eller i förvar. Källa: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=856203>.

Tabell 4. Fördelning av fartyg

Enligt "Ves' rossijskij flot", *Kommersant'' VLAST*, nr, 7, 2008.

År för ibruktagande inom parentes.

Baltijsk:

2 jagare:

Bespokojnyj (1991)

Nastojtjivij (1992)

3 patrullfartyg

Neustrasjimyj (1993)

Neukrotimyj (1977)

Pyl'kij (1978)

Stora landstigningsfartyg:

Minsk (1983)

Kaliningrad (1984)

Korolev (1992)

Aleksandr Sjabalin (1986)

Mindre landstigningsfartyg

Jevgenij Kotjesjkov (1991)

Mordovija (1991)

11 mindre missilbåtar, 5 ubåtsjaktfartyg, 4 minstridsfartyg,

Kronstadt

3 mindre ubåtsjaktfartyg, 2 minstridsfartyg, 2 ubåtar (1983, 1986)

8 Bibliografi

- Adam, M., "Nekotorye aspekty priminenija monnogo oruzjija", *Morskoj sbornik*, nr. 8, 1984.
- Barabanov, Michail, "Pribaltiiskii sudostroitel'nyi zavod "Jantar", *Eksport vooruzhenija*, mars-april 2007.
- Barnett, Roger W. (1989), "Soviet maritime strategy", i Gray, Colin S. & Barnett, Roger W (eds.) *Sea Power and Strategy*, US Naval Institute, Annapolis.
- BBC Monitoring, 26 juni, 6, 9 september 2007.
- Bystrov, J., "Zavoevanie gospodstva nad morem", *Morskoj sbornik*, nr. 3, 1977.
- Chillaud, Matthieu & Tetart, Frank, "The Demilitarization of Kaliningrad: A 'Sisyphean Task'?", *Baltic Security & Defence Review*, vol. 9, 2007.
- Chomenskij, V., "Ob''edinennye VMS NATO v zone Baltijskich prolivov", *Zarubeznoe voennoe obozrenie*, nr. 6, 1987
- Chomenskij, "VMS stran NATO na utjenii 'Teamwork-84'", *Zarubeznoe voennoe obozrenie*", nr. 8, 1984.
- Derjabin., Jurij ('Ispugalis' truboprovoda...'), *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 20, 2007.
- Ericson Wolke, Lars, "Jakten på Vaktposten", www.ericsonwolke.se.
- Felgenhauer, Pavel, "Russian admiral announces ambitious naval build-up", *Eurasia Daily Monitor*, nr. 155, 9 augusti 2007.
- Gel'perin, E., "Stroitel'stvo podvodnych lodok v FRG", *Morskoj sbornik*, nr. 6, 1980
- Glete, Jan, "Den ryska skärgårdsflottan", i Hans Norman (red.), *Skärgårdsflottan*, Historiska media, Stockholm 2000.
- GlobalSecurity.org, "Baltic Operations (BALTOPS)", www.globalsecurity.org/military/pos/baltops.htm, hämtat 10 mars 2008.
- Gromov, Feliks N., "Znatjenie Kaliningradskogo osobogo rajona dlja oboronosposobnosti Rossijskoj Federatsii", *Voennaja mysl*, nr. 4, 1995.

International Institute for Strategic Studies (IISS) *The Military Balance*, 1985-86, 1988-89, 1993-94, 1995-96, 2000-01, 2007, 2008, Oxford University Press, 1985, 1988, 1993, 2000, 2007, 2008.

Jane's Navy International, 1 oktober 2007, www.jni.janes.com, hämtat 31 oktober 2007.

Jegorov, Vladimir G., "Cooperative security in Northern Europe", i Grönick, Ritva, *Vilnius/Kaliningrad: Ideas on Cooperative Security in the Baltic Sea Region*, Nordic Forum for Security Policy, Helsinki 1995.

Kozin, Vladimir, PowerPoint-presentation hos National Defence University, Helsingfors 11-12 oktober 2007.

Krasnaja zvezda, 5 maj 1997, 25-31 juli 2007 (intervju med ryske marinchefen Masorin), 22 april, 16 maj 2008.

Kravtjenko, J., "Voенно-морские силы FRG", *Zarubeznoe voенnoe obozrenie*, nr. 5, 1986.

Kuznetsov, Vladimir, "Kolybel' sovetskich podvodnikov" *Morskoj sbornik*, nr. 12, 2007.

Kviatkovskii, Jurii, "The future of the Russian fleets", i Oldberg (ed.) (1997).

Lachowski, Zdzislaw, *The Adapted CFE Treaty and the Admission of the Baltic States to NATO*, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) 2002.

Larsson, Robert L. (2008) *Security implications of the Nord Stream Project*, FOI Memo 2336.

Larsson, Robert L. (2007), *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, FOI-R—2251—SE.

Leifland, Leif, *Tempus*, nr 10, 1982.

Leijonhielm, Jan, "Rysk ekonomi" i Jonsson, A. & Vendil Pallin, C. *Ryssland – politik, samhälle och ekonomi*, SNS förlag, Stockholm (under utgivning 2008).

Leijonhielm, Jan m.fl, *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv, 2008* (under produktion).

Leijonhielm m fl. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv. Problem och trender 2005*, FOI-R—1662—SE, juni 2005.

Leijonhielm, Jan, m. fl. *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – en förnyad bedömning*, FOA-R—00-01758-170—SE, nov. 2000.

Leijonhielm Jan, m. fl. *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOA-R—99-01151-170—SE, maj 1999.

Litovkin, Viktor, ""Kuznetsov" proryvaetsia v mirovoj okean", *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 44, 2007.

Ministerstvo oborony Rossijskoj Federatsii, Voenno-morskoj flot, *Novosti Baltijskogo flota*, 1, 10 oktober 2007, www.mil.ru, hämtat 31 januari 2008.

"Morskaja doktrina Rossijskoj Federatsii na period do 2010 goda", *Morskoj sbornik*, nr. 9, 2001.

Mitchell, Donald W., *A History of Russian and Soviet Sea Power*, André Deutsch, London 1974.

Myasnikov, Viktor, "Russia is Resolved to Defend Baltic Oil", *The Moscow News*, nr. 29-30, 2002.

(The) Norwegian Atlantic Committee, *The Military Balance in Northern Europe 1988-1989*, Oslo 1989.

"Offitsial'nyj otdel", *Morskoj sbornik*, nr. 10, 11, 2007.

Oldberg, Ingmar (2004) *Membership or Partnership? The relations of Russia and its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, oktober 2004.

Oldberg (2004a) "Östersjöns strategiska betydelse och Rysslands intressen" i Fredrik Alm (red.) *Östersjöseminarium, 24-25 februari 2004*, Föreningen Sjöfart och Sjöförsvar, Karlskrona 2004.

Oldberg (2003) *Reluctant rapprochement: Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R—0808—SE, Febr. 2003.

Oldberg (2003a) "Kaliningrad in der Sicherheits- und Militärpolitik Russlands", *Osteuropa*, nr 2-3, 2003.

Oldberg (ed.) (1997) *The Russian Navy Facing the 21st Century*, FOA-R—97-00632-180—SE, Dec. 1997.

Oldberg, "Postscript: Russian naval ambitions and constraints" i Oldberg (ed.) (1997).

Oldberg (1990) ""Storozjevoj" i sovjetisk press", *Anteckningar från Östgruppen*, FOA, nr. 6, mars 1990.

Oldberg (1989) "From confrontation to compromise. Soviet legal policy in the Baltic since 1945", *Notes & Studies from Soviet Studies*, FOA, 1 dec. 1989.

- Oldberg (1988) "Soviet strategy in the Baltic" opublicerat manus, FOA.
- Oldberg (1984) "Sovjetunionen och Sverige" i Bent Jensen (ed.), *Sovjetunionen og Norden*, Odense universitet, 1984.
- "Osnovy politiki Rossiiskoi Federatsii v oblasti voenno-morskoi dejatel'nosti na period do 2010" *Morskoj sbornik*, nr. 4, 2000.
- Parallel History Project on Cooperative Security, "Operational Directive No. 2 of the Staff of the Maritime Front" 4 Oct. 1961, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic>, "'Excerpt of Operational Directive, No. 2", 31 May 1967, nedladdning av ryskt original, hämtat 26 febr. 2008.
- Piotrowski, Pawel, "A landing operation in Denmark..." *Wprost*, 23 juni 2002, http://www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_polex/piotrowski.cfm hämtat 26 febr. 2008.
- Postimees* (Tallinn) 5 oktober 2007.
- Pravda*, 12 januari 1988.
- President of Russia, "Live with President Putin – hot line (excerpts)" 18 October 2007, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtat 31 oktober 2007.
- Pöschel, Wolfgang, "Von Seeherrschaft", *Militärwesen*, nr. 8, 1982.
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) Newslines, nr. 39, del 1, mars 2004, nr. 67, del 1, 9 april 2004, nr. 57, del 1, 26 mars 2004.
- RIA Novosti, 18 december 2007, 4 april 2008.
- (Det) sikkerheds- og nedrustningspolitiske udvalg (SNU), *Flådestrategier og nordisk sikkerhedspolitik*, del 1, København 1986.
- Skogan, John Krister, "Den sjömilitära utveckling i Norskehavet og Nord-Atlanten fra en norsk synsvinkel", i SNU, *Flådestrategier*, del 2.
- Socor, Vladimir, "Russia warns of missile forward-deployment in Kaliningrad region", *Eurasia Daily Monitor*, nr 131, 6 juli 2007.
- Strazj Baltiki*, 25 september 2007.
- Tielinen, Harri, *Ryska marinen och dess framtidsperspektiv*, Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys, nr 3, maj 1998, FOA, Stockholm.

Tsyarkin, Mikhail, *Rudderless in a Storm: the Russian Navy 1992-2002*, Conflict Studies Research Centre, B 58, Dec. 2002.

Umbach, Frank, "The Maritime Strategy of Russia. The Gap between Great Sea Power Ambitions and the Economic Military Realities", i Schwarz, Jürgen et al. (ed.) *Maritime Strategies in Asia*, White Lotus Press, Bangkok 2002.

Valuev, Vladimir, "Baltijskij flot i VMS Baltijskich stran: voprosy sotrudnitjestva", *Voennaja mysl*, nr. 4, 2003.

Valuev, "Boevaja podgotovka Baltijskogo flota v sovremennyh uslovijach", *Morskoj sbornik*, nr. 9, 2002.

Vendil Pallin, Carolina, *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, FOI-R—1777—SE, November 2005.

"Ves' rossijskij flot", *Kommersant*' VLAST, 28 november 2007, <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=856203>.

Vysotskij Vladimir, "V gotovnosti k bor'be i sotrudnitjestvu", *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 2, 2008.

Warfare.ru, Russian military analysis, "Baltic fleet", www.warfare.ru/?linkid=2230&catid=321, hämtat 30 januari 2008.

Wetterholm, Claes-Göran, *Dödens hav. Östersjön 1945*, Prisma, Stockholm 2002.

Wyman, Robert D., "The Baltic Fleet", i Bruce W. & Susan M. Watson (eds), *The Soviet Navy*, Westview Press, Boulder 1986.

Zubkov, Radii (1997) "What Will the Russian Naval Forces Look Like in the Beginning of the 21st Century?", i Oldberg (ed.) (1997).

Zubkov, Radij (1996) "Flot kotoryj my poterjal", *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 1, 1996.

Åselius, Gunnar, *The Rise and Fall of the Soviet Navy in the Baltic, 1921-1941*, Frank Cass, London, New York 2005.

FOI-rapporter om Ryssland och dess grannarsedan 2000

Anderman, Karin; Hagström Frisell, Eva; Vendil Pallin, Carolina (2007) *Russia-EU External Security Relations: Russian Policy and Perceptions*, FOI-R—2243—SE, February 2007.

Anderman, Karin (2007) *Samarbetet mellan Ryssland och NATO: Det ryska perspektivet*, FOI-R—2248—SE, Mars 2007.

Arbman, Gunnar and Thornton, Charles (2003) *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part I: Background and Policy Issues*, FOI-R—1057—SE, User Report, November 2003.

Arbman, Gunnar and Thornton, Charles (2005) *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part II: Technical Issues and Policy Recommendations*, FOI-R—1588—SE, User Report, February 2005.

Bladel, Joris van (2008) *The Dual Structure and Mentality of Vladimir Putin's Power Coalition: A legacy for Medvedev*, FOI-R—2519—SE, May 2008.

Hedenskog, Jakob and Larsson, Robert, L. (2007) *Russian Leverage of the Former Soviet Union*, FOI-R—2280—SE, June 2007.

Hedenskog, Jakob and Lavrenyuk, Viktor (eds.) (2007) *Comparing the Baltic and Black Sea Regions: Regional Security, Energy Security and Euro-Atlantic Integration*, FOI-R—2281—SE, June 2007.

Hedenskog, Jakob (2006) *Ukraine and NATO: Deadlock or Re-start?* FOI-R—2165—SE, Base Data Report, December 2006.

Hedenskog, Jakob (2004) *The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections*. FOI-R--1199--SE, User Report, March 2004.

Hedenskog, Jakob (2000) *Mellan Nordpolen och Moskva: Murmansk oblast och relationen till centralmakten*, FOA-R—00-01457-170—SE, mars 2000.

Hedenskog, Jakob (1999) *Mellan självstyre och centralstyre: S:t Petersburg och dess förhållande till centralmakten under 1990-talet*, FOA-R—99-01184-180—SE, juli 1999.

Holmberg, Carl (2008) *The Struggle for Bureaucratic and Economic Control in Russia*, FOI-R—2504—SE, April 2008.

Holmberg, Carl (2008) *Managing elections in Russia – Mechanisms and problems*, FOI-R—2474—SE, User Report, February 2008

Johansson, Andreas (2003) *Whither Moldova? Conflicts and Dangers in a Post-Soviet Republic*, FOI-R—0990—SE, November 2003.

Knoph, Jan T. (2004) *Civilian Control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice*, FOI-R—1175—SE, User Report, February 2004.

Konnander, Vilhelm (2008) *Ryssland – en suverän demokrati?*, FOI-R—2501—SE, vetenskaplig rapport, april 2008.

Larsson, Robert L. (2008) *Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik*, FOI-R-2445—SE, Användarrapport, januari 2008.

Larsson, Robert L. (2007) *Nord Stream, Sweden and the Baltic Sea Security*, FOI-R—2251—SE, Base Data Report, March 2007.

Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, FOI-R-1932-SE, Scientific Report, March 2006.

Larsson, Robert L. (2006) *Rysslands energipolitik och pålitlighet som energileverantör: risker och trender i ljuset av den rysk-ukrainska gaskonflikten 2005-2006*, FOI-R-1905—SE, Underlagsrapport, januari 2006.

Larsson, Robert L. (ed.) (2005) *Whither Russia? Conference Proceedings*, Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys, nr. 15, Stockholm, FOI, September 2004.

Larsson, Robert L. (2004) *Ryssland och CFE: Problem, utveckling och framtid*, Strategiskt forum, nr. 14, Stockholm, FOI, juni 2004.

Leijonhielm, Jan and Westerlund, Fredrik (2007) *Russian Power Structures – Present and Future Roles in Russian Politics*, FOI-R--2437—SE, Base Data Report, December 2007.

Leijonhielm, Jan and Larsson, Robert L. (2004) *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R--1346—SE, User Report, November 2004.

Leijonhielm, Jan et al. (2005) *Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective: Problems and Trends 2005 – Summary and Conclusions from a Study for the Swedish Ministry of Defence*, Stockholm, FOI Memo 1369, June 2005.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005*, Stockholm, FOI-R--1662-SE, användarrapport, juni 2005.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2002*, FOA-R--0811--SE, användarrapport, februari 2003.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2000) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2000*, Stockholm, FOA, FOA-R--00-01758-170--SE, användarrapport, november 2000.

Leijonhielm, Jan m.fl. (1999) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOAR--99-01151-170--SE, användarrapport, maj 1999.

Leijonhielm, Jan, Clevström, Jenny, Nilsson, P-O och Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, FOI-R—0618—SE, oktober 2002. (In Swedish with extensive English summary)

Löfstrand, Maria (2008) *Rysk identitet: Ryska medborgares syn på hot, sitt land och sin omvärld*, FOI-R—2503—SE, april 2008.

Niklasson, Charlotte (2008) *Russian Leverage in Central Asia*, FOI-R—2484—SE, april 2008.

Normark, Per (2001) *Russia's Policy vis-à-vis Georgia: Continuity and Change*, FOI-R-0168—SE, User Report, August 2001.

Oldberg, Ingmar (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation: Powerhouse or Paper Tiger*, FOI-R—2301—SE, June 2007.

Oldberg, Ingmar (2006), *The War on Terrorism in Russian Foreign Policy*, FOI-R—2155—SE, Base Data Report, December 2006.

Oldberg, Ingmar (2004) *Membership or Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, Scientific Report, October 2004.

Oldberg, Ingmar (2003) *Reluctant Rapprochement: Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R--0808—SE, User Report, February 2003.

Oldberg, Ingmar (2001) *Kaliningrad: Russian Exclave, European Enclave*, FOI-R--0134--SE, Scientific Report, June 2001.

Oldberg, Ingmar and Hedenskog, Jakob (2000) *In Dire Straits: Russia's Western Regions between Moscow and the West*. Base Data Report, FOA-R--01617-170--SE, October 2000.

Paznyak, Vyachaslau (2003) *Belarus Facing Dual Enlargement: Will the EU Squeeze Harder?* Base Data Report, FOI-R—0859—SE, May 2003.

Sandström, Emma (2003), *Afghanistan and Central Asia after September 11 – the Security-Political Development*, User Report, FOI-R—0821-SE, March 2003.

Unge, Wilhelm et al. (2006), *Polish-Russian Relations in an Eastern Dimension Context*, FOI-R—2008-SE, User Report, June 2006.

Vendil Pallin, Carolina (2006), *NATO-operationen Active Endeavour: Ett test för det militära samarbetet mellan NATO och Ryssland*, FOI Memo 1626, januari 2006.

Vendil Pallin, Carolina (2005), *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, FOI-R-1777-SE, Scientific Report, November 2005.

Vendil, Carolina (2000), *The Belovezha Accords and Beyond: Delineating the Russian State*, FOA-R—00-01504-170—SE, Scientific Report, May 2000.

FOI reports can be ordered by:

E-mail: chrber@foi.se

Telephone: 08-555 030 51

Internet: <http://www.foi.se>